

Vuoddoahpahusa
**Oahppifuolahusa
plána**

Ohcejoga gielda

Vuoddoohpahusa oahppifuolahusa plána 2011–

Oahppifuolahusa plána lea oaivvilduvvon oahppiide ja sin fuolaheaddjiide, oahpaheaddjiide sihke eará oahppifuolahusbargiide rávan ja oktasaš meannudanvuohkin iešgudetlágan oahppifuolahussii laktáseaddji áššiin.

Oahppifuolahusa bargojoavku

Layout: Studio Borga

Deaddilan: Waasa Graphics 2011

Sisdoallu

1	LÁIDEHUS	4
2	OAHPPIFUOLAHUSA DOAIBMA	5
2.1	Oahppifuolahanbarggu doaibmaprinsihpat	5
2.2	Oahppifuolahusjoavkku čoahkku ja doaibmabiras	6
2.3	Oahppifuolahusjoavkku meannudanvuogit ja barggut	6
2.4	Oahppifuolahusa oktasašbargu ruovttuin, skuvllain, oahppifuolahusa bálvalusaiguin dahje eará áššedovdiiguin ja báikkálaš doarjjafierpmádagaiguin	7
3	OVDDALGIHTIIEASTADEADDJI DOAIBMA OAHPPIID BUORREDILI, DEARVASVUOĐA JA DORVOLAŠVUOĐA OVDDIDEAMI VÁRÁS	8
3.1	Buorredili ja oahppama čuovvun	8
3.1.1	Buorredilli	8
3.1.2	Árradarváneapmi	9
3.1.3	Fuollameahttunvuolta skuvlabargguid ektui	10
3.1.4	Eretorrumat ja daid čuovvun	10
3.1.5	Oahppiid oahpporávven	11
3.2	Sirdásanmuttuid giedahallan	11
3.2.1	Beaiveruovttus ovdaskuvlii	11
3.2.2	Ovdaskuvllas skuvlii	12
3.2.3	Guđat luohkás čihččet luohkkái	12
3.2.4	Vuodđoahpahasas nuppi dássái	12
3.3	Oasálašvuolta	12
3.4	Ruovttu ja skuvlla oktasašbargu	13
3.5	Riekkedoaimma	14
3.5.1	Veagebeaiddoaimma	14
3.5.2	Riekkedoaimma skuvllain	14
3.5.3	Oktasašbargu giedda nuoraiddoaimmain, searvegottiin ja eará doaimmiiguin	14
3.6	Čuvgehusbargu	15
3.7	Skuvlla dorvvolašvuolta	15
3.7.1	Ortnetnjuolggadusat	15
3.7.2	Gádjunplánat	15
3.7.3	Interneahta dorvvolaš geavaheapmi	15
4	OAHPPIFUOLAHUSSII GUOSKI DOARJJA	16
4.1	Skuvlaboradeapmi	16
4.2	Skuvldearvasvuodafuolahus	17
4.3	Skuvlasáhtut	18
5	DOAIBMARÁVVAGAT VÁTTISVUOĐA- JA KRIISADILIIN	20
5.1	Givssideapmi, veahkaváldi ja heađušteapmi	20
5.1.1	Givssideapmi, heađušteapmi, áitin ja láivves veahkaváldi sihke plána eastadit dan	20
5.1.2	Váttis veahkaválddálaš dilli dahje dan áitta skuvllas	22
5.1.3	Opmodatrihkkosiid čielggadeapmi	23
5.1.4	Seksuálalaš heađušteapmi	23
5.1.5	Mielldearvasvuhtii laktáseaddji váttisvuodát	24
5.1.6	Duhpáhastin ja gárrenávdnasiid geavaheapmi	25
5.2	Skuvllaid kriisaplána	26
5.2.1	Skuvllaid kriisajoavku	26
5.2.2	Kriisaplánii oahpásmahttin	26
5.2.3	Oktasašbargoguoimmit kriisadiliin	27
5.2.4	Kriisaválmmašvuoda doalaheapmi	27
5.2.5	Almmolaš doaibmaprinsihpat kriisadiliin	27

1 LÁIDEHUS

Oahppifuolahusa plána lea oaivvilduvvon oahppiide ja sin fuolaheaddjiide, oahpaheaddjiide sihke eará oahppifuolahusbargiide. Plána oaivilin lea dahkat ovttaláganin ja čielggasmahttit oahppifuolahussii laktáseaddji meannudanvugiid sihke juohkit dieđu oahppifuolahusa doaimma birra. Oahppifuolahusas deattuhuvvo ovddalgihtii-eastadeaddji bargu mánggafágalaš bargojoavkkus. Oahppifuolahus lea oassi skuvlla oahpahus- ja bajásgeassindoaimma. Oahppifuolahusbargui oassálastet buohkat geat barget skuvlaservošis sihke oahppifuolahusbarggus vástideaddji eiseválddit. Oahppifuolahusas bargojuvvo sihke ovttaskas olbmuiquin ja fenomenaiquin.

Oahppifuolahusa vuodđun lea máná ja nuora sihke su bearraša gudnejahttin. Ruovttu ja skuvlla gaskasaš oktasašbargu vuodđuduvvá dásseárvui ja ovttaveardásašvuhtii. Oahppifuolahusas geavahuvvo ovddalgihtii-eastadeaddji bargovuohki. Skuvllii galgá dorvvastit doarvái buorre oahppifuolahusa oazžuma ja oahppifuolahusa galgá ollašuttit mánggafágalaš oktasašbargun. Vuodđooahpahušlága § 40 ja logahatlága § 32 mielde oahpahusa ja skuvlema ordnemis vástideaddji doaibmaorgánaid lahtut ja oahppolágádusa bargoveahka eai oaččo buktit olggos lobiheamet olggobeale olbmui- de, maid sii leat bargguineaset ožžon dihtui.

Skuvlasearvvuš galgá geahččalit láchit skuvllii ovddasvástádusa váldi ja oahppiin fuolaheaddji atmosfeara, gos oahppi duostá boahit mitalit skuvlavázzimii dahje eará eallimii laktáseaddji fuolaidis birra. Dát gáibida skuvlla ollesolbmuiin hearkivuoda ja áiggi. Oahpaheaddji galgá fuolahit mánás aktiivvalaččat dahjege ságastallat oahppiin álo go fuomáša dasa dárbbu. Oahppifuolahusjoavku doaibmá oahpaheaddji doarjjan dán barggus. Oahpaheaddji ii báze okto vejolaš váttis mearrádusaiguin dahje diliiguin, baicce sus lea doarjjan mánggafágalaš fierpmádat. Oktasašbargu váhnemiiguin lea oppa skuvlla resursa.

2 OAHPPIFUOLAHUSA DOAIBMA

2.1 Oahppifuolahanbarggu doaibmaprinsihpat

Oahppifuolahanbarggu doaibmaprinsihpan lea sierra hálddahuslaš doaibmasurggiid ollašuhhtin oahppifuolahussii guoski oktasašbargu, mas mánás su vuosttas ja-giin dahkkon fuopmášumit ja ollašuvvan doarjjadoaimmat ovtastuvvet lunddolaččat, máná ja nuora dearvvas bajásšaddama ja ahtanuššama doarju ollisvuohtan. Oahppifuolahanbarggu vuodđun lea oahppiid skuvlamenestumi, láhttema ja psykososiálalaš ahtanuššama čuovvun.

Oahppifuolahanbarggu oaivilin lea

- eastadit ja fuobmát oahppama eastagiid, oahppanválttisvuodaid sihke eará váttisvuodaid
- doarjut oahppiid skuvlavázzima
- fuolahit oahppiid fysalaš, psyhkalaš ja sosiálalaš buorredilis
- doarjut oahppiid dássedettolaš bajásšaddama ja ahtanuššama
- lámčit positiivvalaš atmosfeara ruovttu ja skuvlla gaskii
- suddjet mielladearvvasvuoda ja eastadit olggobeallái gártama
- ovddidit skuvlaservoša buorredili.

Dehálamos oahppifuolahanbarggus lea oahppi ja su dárbbut. Go mánná ja oahpaheaddji deaivvadeaba, mánná galgá dovdat ahte oahpaheaddji gullá su ja atná árvvus su ášši. Máná dahje nuora dárbu deaividit ollesolbmó sáhhtá boahtit ovdan sierralágan sánehis diehtun gasku skuvlabeaivvi dábálaš deaivvadeamiin, maid mearkkašumi ii heive badjelgeahččat. Oahpaheaddjit čuvvot aktiivvalaččat daid oahppiid dili, geain sii vástidit.

- **Luohkáoahpaheaddji ja -gohcci** vástideaba iežas luohká oahppiid oahpuid ovdáneami čuovvumis ja fuolaheaba das, ahte oahppi oažžu dárbbu mielde veahki oahppanválttisvuodain dahje eará ovdan boahtti váttisvuodain sihke válljemiid čadaheamis. Sii vástidit oktavuodadoallamis oahppiideaset fuolaheaddjiide.
- **Guhtege oahpaheaddji** vástida oahppi oahppama ja skuvlavázzima bagadallamis.
- **Sierra oahpaheaddji** doarju oahpaheaddjiid barggu ja iežas suorggi áššedovdin dahká evttohusaid sierrabálvalusaid dárbbus.
- **Oahpporávvejeaddjis** lea váldovástu oahpporávveama ordnemis sihke plánemis ja ollašuhhtimis. Oahpporávvejeaddji vástida oahppiid válljemiidda laktáseaddji rávemis, joatkkaskuvlen- sihke ámmát- ja eallinplánema bagadallamis
- **Oahppifuolahusa bargoveahka** doaibmá dárbbu mielde spesiálaáššedovdin dahje lágida nuppi áššedovdi lusa.

Dehálamos lea ahte oahppi ii báze veahki haga, baicce son dovdá ahte oažžu dan doarjaga ja rávveama man son guđege dilis dárbbáša.

2.2 Oahppifuolahusjoavku čoaħkku ja doaibmabiras

Máŋggafágalaš oahppifuolahusjovkui guhtege skuvllas gullet rektor, veahkkehoavda, sierraohpaheaddji ja dearvasvuodadivššár. Joavkku doaibmamii oassálastet dárbbu mielde maiddá sierraohpaheaddji, oahpporávveaddji, skuvladoavttir, sosiálabargi, luohkáohpaheaddji dahje luohkágoħcci. Ovttaskas oahppi áššiid giedahaldettiin čoaħkkimiidda bovdjuvvo oahppi fuolaheaddji ja dárbbu mielde oahppi ieš. Kuráhtorbálvalusaid váiluma geažil oktasašbargu dahkkojuvvo ee. gieldda psykiátralaš buohccedikšáriin, Anára skuvlapsykologain sihke Kárašjoga SANAG:iin. Oktasašbargu dahkkojuvvo dárbbu mielde earáge oassebeliiguin.

Oahppifuolahusjoavku čoaħkkana dárbbu mielde, goit uhcimustá oktii lohkanbaji áigge. Čoaħkkima ságajodiheaddjin ja čoaħkkáibovdejeaddjin doaibmá veahkkehoavda. Ovttaskas oahppi áššis oahppi luohkáohpaheaddji dahje -goħcci lea oktavuodas fuolaheaddjiide. Muittuhančállaga čállá sierraohpaheaddji dahje veahkkehoavda.

Ohcejoga gielddas doaibmá maiddá máŋggafágalaš oktasašbargojoavku, man rektor bovdje čoaħkkái oktii jagis (odđajage-guovvamánnu). Bargojovkui bovdjuvvojit árrabajásgeassima, oahpahusbarggu, dearvasvuodafuolahusa, sosiáladoaimma, nuoraiddbarggu, mánáide ja nuoraide guoski fidnuid, servviid, bolesa ja tuollu ovddasteaddjit. Dán joavkku oaivilin lea giedahallat báikkálaš, áigeguovdilis áššiid ja dáhpáhusaid ovddalgihtieastadeaddji vugiin.

2.3 Oahppifuolahusjoavku meannudanvuogit ja barggut

Oahppifuolahusjoavkku galgá beaktilit jodihit, vai mearrádusaid sáhtta dahkat johtilit ja ovddasvástádusa juohkit. Joavku galgá čoaħkkanit jeavddalaččat ja dan lahtut galget čatnasit dán bargui.

Jeavddalaš čoaħkkanemiin mannojuvvojit čađa oahppit luohkáid mielde ja mearriduvvo vejolaš joatkkadoaimmain. Jos čoaħkkaneami sivvan lea fuolla ovttaskas oahppis, galget oahppi ja su fuolaheaddji(t) oazžut dás dieđu. Go oahppi áššit gáibidit viidásut doarjaga, sáhtta vuodđudit oahppái guoski fuolahanoavkku, masa mearriduvvo oktavuodaolmmoš, guhte doallá jeavddalaččat oktavuoda oahppi bearrašii. Mearrádusa oahppi iežas fuola-hanoavkku vuodđudeamis galgá dahkat oahppi fuolaheaddjiiguin. Jos skuvlla doaibma-resurssat leat golahuvvon dahje fuolaheaddjit eai mieđa oktasašbargui, oahppi ovddu nu gáibidettiin ferte dahkat mánáidsuodjalanalmmuhusa (Mánáidsuodjalanláħka § 25).

Skuvlla oahppifuolahusjoavku galgá

- gárvvistit lohkanjagi álggus jeavddalaš čoaħkkanemiid áigetávvala ja geavada ordnemiid
- dárkkistit guhtege lohkanjagi oahppifuolahanoavkku, masa gullet doaibmabijut sihke bargo- ja vástujuohku váttisvuoda- ja kriisadiliid eastadeami, áicama dahje dikšuma várás
- kártet skuvlla olggobeale bálvalusaid ja oktasašbargoguimmiid, mat fáallet doarjaga
- doallat gidđat čoaħkkima vuolleluohkái badjeluohkáide sirdáseaddji oahppiid oasil ja 9. luohká oahppiid joatkkaplánain
- soahpat mo diediheapmi oahppifuolahusjoavkkus čađahuvvo váhnemiidda
- árvoštallat lohkanjagi loahpas mo joavkku doaibma lea lihkestuvvan.

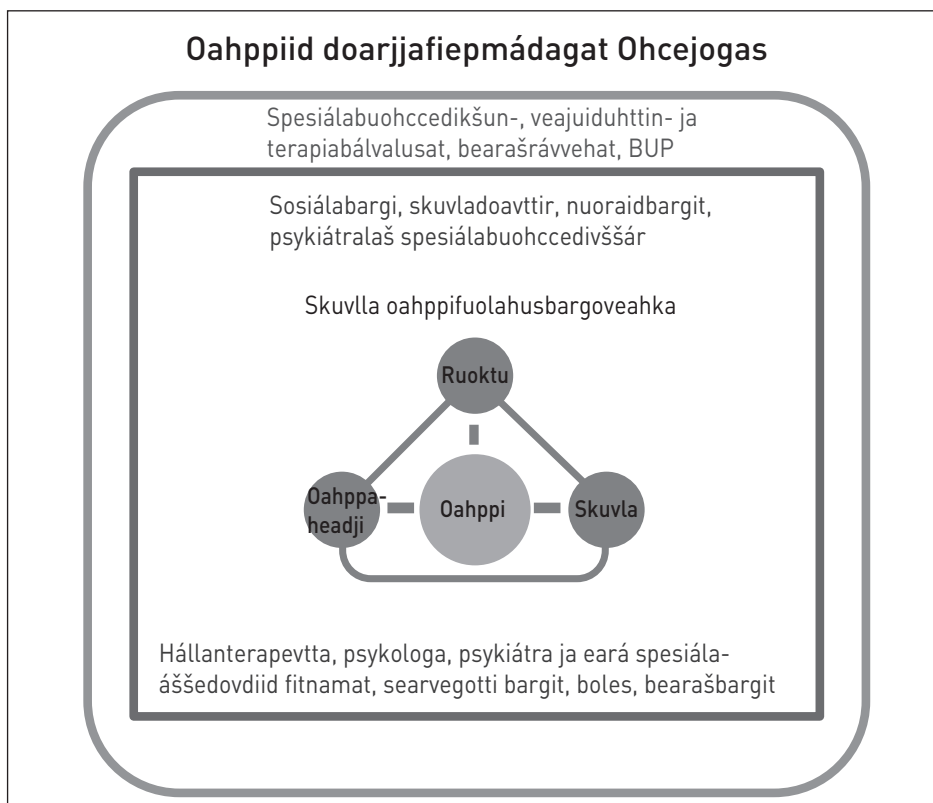
Rektor vurke arkiivai buot skuvllaid oahppifuolahussii guoski originála áššebáhpáriid ja muittuhančállagiid.

2.4 Oahppifuolahusa oktasašbargu ruovttuin, skuvllain, oahppifuolahusa bálvalusaiguin dahje eará áššedovdiiguin ja báikkálaš doarjjafierpmádagaiguin

Máŋggafágalaš oktasašbarggu vuodđun leat luhtolaš ja rabas gaskavuodat ruovttu ja skuvlla gaskkas, dasgo fuolaheaddjiid lohpi dieđuid geavaheamis sin mánnái guoski áššiin lea vealtameahtun. Máŋggafágalaš oktasašbarggu čuvvojuvvojit álo guhtege ámmátjovkui guoski láhkamearrádušat čiegusindoallamis ja dieđuoázžumis. Oahppái guoski dieđuid giedahaladettiin čuvvojuvvo eiseválddiid doaimma almmusvuodas addojuvvon lága čiegusindoallangeatnegasvuohta. Son guhte lea eiseválddi bálvalusas ii oaččo almmustahttit maidige áššebáhpára čiegusin doallanláhkai sisdoalu dahje dieđu, man áššebáhpárii merkejuvvon áššin galggašii doallat čiegusin, iige virggistis doaimmadettiin iežas dihtui ožžon ášši, mas lágain lea mearriduvvon čiegusindoallan-geatnegasvuohta. Dákkár dieđut leat ee. psykologalaš testemat, oahppifuolahussii ja sierra oahpahussii guoski áššebáhpárat, iskkosčadaheamit, duodaštusat ja eará áššebáhpárat, mat sisttisdoallet oahppi persovnnalaš iešvuodaid sánálaš árvoštallamii guoski dieđuid. Áššebáhpáriid galgá seailluhit ja vurket arkiivii arkiivarávvaigiid mielde.

Oahppifuolahus vuodđuvvá luhtolaš ja vásttolaš oktasašbargui ruovttuiguin. Váhnemat leat mielde álggu rájes mánnái guoski ráddádallamiin. Skuvlla ja ruovttu oktasašbarggu doaibmilvuohta lea vuodđu maiddái oahppifuolahusa ja ruovttu oktasašbarggu doaibmilvuhtii. Ruovttuide dieđihuvvo buot oahppái laktáseaddji skuvlavázzimii guoski áššiin ja oahpaheaddji doallá jeavddalaččat ee. váhnemiidfárttaid ja árvoštallanságastallamiid váhnemiiguin. Dasa lassin váhnemat oassálastet oahppanplána- ja HOJKS-ráddádallamiidda. Skuvla meroštallá maiddái vugiid, mainna ruovttut oassálastet oahppifuolahusa ollisvuoda árvoštallamii.

Ruovttut doibmet skuvlla lassin oktasašbarggu sierra áššedovdiiguin oahppi skuvlavázzima doarjuma várás. Oahppit lágiduvvojit dárbbu mielde oažžut doarjaga, divššu ja veajuiduhttima mánáide ja nuoraide oavvilduvvon bálvalusain. Máŋggafágalaš oktasašbargu dahkkojuvvo oahppifuolahusjoavkku lassin maiddái skuvlla olggobeale áššedovdiiguin. Oktasašbarggu doarjjan sáhtta gárvvistit doaibmamáliid iešguđetlágan váttis diliide.

3 OVDDALGIHTTIEASTADEADDJI DOAIBMA OAHPPIID BUORREDILI, DEARVVASVUOĐA JA DORVVOLAŠVUOĐA OVDDIDEAMI VÁRÁS

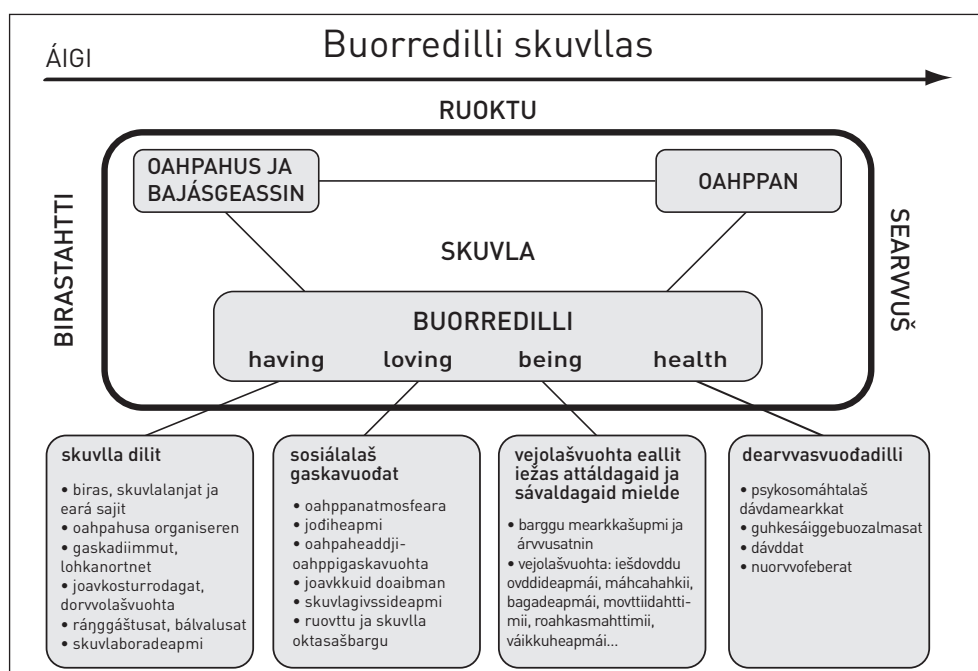
3.1 Buorredili ja oahppama čuovvun

3.1.1 Buorredilli

Skuvlla buorredilli

Skuvlla buorredili kárten lea vuohki buvttadit skuvllaid ovddidanbarggu sihke dearvasvuodadieđu oahpposidoaluid vuodđun dieđu oppa skuvlla (oahppiid ja bargoveaga) buorredilis. Dieđuid sáhtta geavahit skuvlla ovddideamis ja oahppifuolahانبarggus sihke dearvasvuodadieđu oahpposidoaluid báikkálaš ja áigequovdilis vuodđun. Buorredili kárten sáhtta doaibmat skuvlla iešárvoštallama gaskaoapmin.

Skuvlla buorredili málle (Konu 2002. Oahppiid buorredilli skuvllas. Nákkosdutkanuš. Tampere universitehta).

Málles buorredilli skuvllas juhkkajuvo njealje oassesuorgái: dilit, sosiálalaš gaskavuodát, vejolašvuodát eallit iežas attáldagaid ja sávaldagaid mielde sihke dearvasvuodadilli. Dilit gokčēt skuvlla fysalaš ja organisatoralaš diliid, muhto maiddái bálvalusaid, dego boradeami dearvasvuodafuolahusa sihke kuráhtor- ja psykologabálvalusaid. Sosiálalaš gaskavuodát skuvllas juohkásit oahppiid gaskasaš gaskavuodaide, oahpaheaddji-oahppi gaskavuodaide sihke ruovttuid ja skuvlla gaskasaš gaskavuodaide. Skuvllas maiddái oahppiid ja eará bargoveaga gaskasaš gaskavuodát leat dehálaččat. Vejolašvuodaid eallit iežas attáldagaid ja sávaldagaid mielde oidnet oahppi vejolašvuohčan stuđeret iežas dáidduidis ja návccaidis mielde nu ahte oazžu máhcahaga, movttiidahttima ja roahkasmahttima. Dearvasvuodadilli guorahallo lagamustá psykosomáhtalaš dávdamearkkaid vuodul. Lea fuomášuvvon ahte erenomážit nuoraid buohhta dát dávdamearkkat mitalit maiddái nuora mielladearvasvuoda birra. Skuvlla buorredili kárten lea internehtas čujuhusas <http://www10.edu.fi/hyvinvointiprofiili/>

Oahppi buorredilli

Oahppi buorredilis ja oahppama čuovvumis vástida vuolleluohkain luohkáoahpaheaddji ja badjeluohkain luohkágoacci. Skuvladearvasvuodadivššár ovttas luohkáoahpaheaddjiin dahje luohkágoacciin lágideaba oahppiid dahkat dearvasvuodadikšára gárvvistan buorredillái guoski kártema.

3.1.2 Árradarváneapmi

“Manin álo, go máná dahje nuora eallimis dáhpáhuvvá miinu issoras ášši, giinu dahje muhtumat dadjet, ahte ledjehan váttisvuodat juo jagiid dassá oaidnimis. Jos mii gearddi oaidnit ja diehtit, manin eat darván váttisvuodaide áiggil?”

Árradarvánemiin oaivvilduvvo dat, ahte váttisvuodat áicojuvvojit ja daidda geahččaluvo gávdnat čovdosiid nu árrat go vejolaš. Árradarváneapmi mánáid ja nuoraid ja mánnábearrašiid váttisvuodaide ii daninassii reahkká, baicce dárbašuvvo maiddá buoredili huksejeaddji ja váttisvuodaide eastadeaddji bargu (idit- ja veaigebeaidoaimma, rieggát, sierraohpahus, buoredillái guoski jearahallan, doarjjaoahppidoaimma, kiva-skuvla jna., oahppirávven oppa vuodđoohpahusa áigge, skuvlla doaimmakultuvra ja árvovuoddu).

Árradarváneami doaimmas deattuhuvvo árra, rabas oktasašbargu ruovttuin ja skuvllain. Árradarváneapmi oaivvilda doaimma nu árrat go vejolaš, nu rahpasit go vejolaš ja nu buori oktasašbargguin go vejolaš váttis diliid eastadeami várás. Dalle dehálaš lea doaimmat, go vejolašvuodat ja molssaevttut leat valjis. Árradarváneapmi lea vástuváldin iežas doaimmas nuppiid doarjuma várás.

Fuola avádagat (Huolen vyöhykkeistö) – veahkkeneavvu rabas oktasašbarggu ovddideapmái

Fuola avádagat leat hábmejuvvon mánáid, nuoraid, bearrašiid ja singuin bargi bargiid oktasašbarggu veahkkeneavvun. Fuola avádagaid vehkiin bargi analysere fuola dási maid son dovda máná, nuora ja su bearraša dilis ja dan leago sus doarvái veahkehanvejolašvuodat sihke lasseresurssaid (bearraša lagašolbmot, sierra organisašuvnnaid jed. bargit) dárbbu. Maiddá mánát, nuorat ja váhnemat sáhttet árvvoštallat avádagaid vehkiin iežaset fuola dási ja doarjjadárbbuideaset.

Avádagat lea veahkkeneavvu dili analyserema ja rabas oktasašbarggu ovddideami várás bearrašiiguin. Avádagaid oaivilin lea veahkehit čielggasmahttit bearrašiid ja bargiid gaskasaš oktasašbarggu. Dat fállá buohkaide áddehahti ja oktasaš doahpa: iežas fuolla.

Fuola avádagat

Fuola avádagat leat njeallje. Fuola avádagain ovttá ravddas lea ii fuolla -dilli ja nuppi ravddas fas stuorra fuolla -dilli.

Fuola avádagat lea metafora dahjege giellagovva ja ráját eahpedárkilat. Guovtti oahpaheaddjis sáhtta leat oallege earadásat fuolla deaivvadedttiin seamma mánáin/nuorain/bearrašiin. Fuolla lea álo subjektiivaláš vásáhus, mii laktása dasa makkárin gáddá iežas doaimmanvejolašvuodaide dilis. Fuolla rievda, lassána dahje jávká vehážiid mielde, go iežas doaimmanvejolašvuodat lassánit dahje geahppánit.

II FUOLLA	VEHÁ FUOLLA	ČIELGA FUOLLA	OLLU FUOLLA
li ollege fuolla	Fuolla dahje imaštallan fitnan mielas	Fuolla dovdo čielgasit	Fuolla lea hui ollu
Dievas luohttámuš iežas doaimmanvejolašvuodaide.	Luohtámuš iežas vejolašvuodaide buorre.	Iežas resurssat leat nohkamin.	Bargi dovda, ahte mánná/nuorra lea vára vuolde.
Jurdda joatkit seammaláhkai	Jurdagat lasseresurssaid dárbbus	Lasseresurssaid ja kontrolla lasiheami dárbu.	Dillái galgá oažžut nuppástusa dalán.

[Arnkil & Eriksson]

I li fuolla avádat

Oahpaheaddji mielas orru, ahte máná áššit leat bures. Máná bajásšaddá, ahtanuššá dahje oahppá normálahkai ja sus lea buorre eallindilli bajásšaddamii. Oahpaheaddji mielas áššit ja iežas doaibma ovdánit nu mo galgetge ja dat buktet vurdojuv- von bohtosiid.

II Unna fuola avádat

Oahpaheaddjis finada unna fuolla dahje imaštallan mielas, viehka dávjáge. Sus lea goit nana luohttámuš iežas veahkehanvejolašvuodaide. Dáid diliin fuola ovdan váldin orru viehka álki, dasgo oahpaheaddji bastá fállat doarjaga. Dávjá doarjja maiddá veahkeha ja buktá mielddis vurdojuvvon positiivalaš ovdáneami. Unna fuola avádagas leat buorit vejolašvuodat árradarváneapmái.

III Fuola ránes avádat

Oahpaheaddji fuolla dovdo čielgasit ja lassána ain. Iežas veahkehanvuogit leat geava- huvvon dahje dat leat uhcán. Jáhkku iežas veahkehanvejolašvuodaide lea nohkamin. Dávjá dán avádagas ovdanboahtti fuolla leamašan juo guhká. Dilit ja áššehasvuodat noaduhit, dillái laktáseaddji oassebeliid bargujuohku lea dávjá eahpečielggas dahje eará oassebeliid mieldeorrumis ii leat diehtu.

Oahpaheaddji dovda eanet ja eanet fuola, váilla lasseresurssaid ja kontrolla, muhto lea seammás eahpesihkkar "doarvá čielga duodaštusas" ja sáhtá ballat ahte árvoštallá dili váddásabbon go lea. Oahpaheaddji gártá guorahallat maiddá geatnegasvuodaidis.

IV Stuorra fuola avádat

Oahpaheaddji árvoštallá máná dahje nuora leat vára vuolde. Fuolla dovdo čielgasit ja iežas veahkehanvuogit eai leat šat. Avádahkii gullevaš fuolat eai atte oahpaheaddjiide šat vejolašvuoda mahkaluššamii. Oahpaheaddji dovda ahte mánái/nuorraolbmui/ bearrašii geavvá duodaid funet, jos dillái ii oaččo nuppástusa dalán.

3.1.3 Fuollameahttunvuolta skuvlabargguid ektui

Go oahppi guođđá leavssuidis dagakeahtá, áo. oahpaheaddji almmuha áššis ruk- tui. Jos oahppi dänge maŋŋá guođđá bargguidis jámma dagakeahtá, das addojuvvo sutnje ránggáštus. Jos ášši ii divvašuva, dan sáhtá doalvut oahppifuolahusjoavkku giedahallamii.

3.1.4 Eretorrumat ja daid čuovvun

Vuoddoohpahustlaga 26 § mielde skuvla galgá čuovvut oahppiid eretorrumiid ja doallat girjji lobihis eretorrumiin. Oahppi fuolaheaddji galgá bivdit lobi oahppi eret- orrumii ja go oahppi buohccá das galgá almmuhit dalán seamma beaivve skuvlii. Vuoddoskuvlalaš ii oaččo ieš mearridit eretorrumiin. PL 26 § mielde oahppi fuola- headdji galgá atnit fuola, ahte oahppi fitná jeavddalaččat skuvllas.

Buozalmasa maŋŋá oahppi soahpá luohkáoahpaheaddjiin dahje luohkágohcciin buoh- canáiggi bargguid dahkamis ja dárbbu mielde doarjjaoahpahusas. Jos eretorrumat buohcama geažil leat ollu, luohkáoahpaheaddji dahje -gohcci váldá oktavuoda ruok- tot ja lágida dearvasvuodadikšárii. Jos dili ii rievdda, addojuvvo ášši oahppifuola- husjoavkku giedahallamii.

Jos oahppi gártá buozalmasa dahje eará siva geažil vuolgat skuvllas ovdalgo skuvla- beaivi nohká, son galgá bivdit lobi skuvlla dearvasvuodadikšáris, oahpaheaddjis dahje fuolaheaddjis ovdalgo vuolgá.

Jos almmuhus oahppi eretorrumis ii boade vuosttas eretorrunbeaivvi áigge dah- je oahppi lea ovttaskas diimmuid eret skuvlabeaivvi áigge, luohkáoahpaheaddji dahje -gohcci váldá fuolaheaddjái oktavuoda eretorrumiid čielggadeami várás ja bivdá čálalaš čilgehusa. Jos eretorrumat joatkašuvvet, oahpaheaddji doalvu ášši

giedahallamii oahppifuolahusjovkui, gos sohppojuvvo joatkkadoaimmain ja dahkkojuvvo bargojuohku ášši dikšuma várás.

Eretorrumiidda, mat leat ovddalgihtii diedus, fuolaheaddji ohcá buriin áiggiin friijavuoda oahppái skuvlabarggus. Eanemustá vahku eretorrumi ohccojuvvo lohpi luohkáoahpaheaddjis dahje -gohccis, badjel vahku bisti eretorrumiin mearrida skuvlla veahkkehoavda. Oahppi soahpá ovddalgihtii oahpaheaddjiinis, mo eretorruma áigásaš barggut čadahuvvojit.

Luomu doallama skuvlaáigge galgá garvit. Jos oahppi oažžu lobi leat eret luopmomátkki geažil, son galgá váldit čielgasa luopmoáiggi leavssuin ja muitumearkumiin iehčanasat. Jos vejolaš iskosat leat báhcán ovdal luomu dagakeahttá dahje iskkkus deaivá leat dalle go mátkige, oahppi galgá ráhkkanit iskosa dahkamii dalán go máhcá fas skuvlii.

Oahppiid eretorrumat merkejuvvojit bajás ja vurkejuvvojit arkiivii. Eretorruma siva fuolaheaddji almmuha eretorrunghppagis. Luohkáoahpaheaddji ja -gohcci bargguiide gullá iežas luohká oahppiid lobálaš ja lobihis eretorrumiid čuovvun ja statistihkkii merken.

3.1.5 Oahppiid oahpporávven

Oahppirávvena bargun lea doarjut oahppi bajásšaddama ja ahtanuššama nu ahte oahppi náke ovddidit studerenválmmašvuodaidis ja sosiálalaš rávámuvvama sihke ovddidit eallinplánema dáfus dárbbalaš dieđuid ja dáidduid. Rávvena vehkiin oahppi dahká iežas návccaide ja beroštumiide vuodđuduvvi studeremii, skuvlemii, árgaeallimii ja eallinbarggildeapmái guoski čovdosiid.

Oahppirávvena oaivilin lea ovddidit skuvlabarggu boaduslašvuoda, lasihit buorredili skuvllas sihke eastadit olggobeallái gártama. Dainna ovddiduvvo maiddá skuvlemii guoski, čearddalaš ja sohkabeliid gaskasaš dásseárvu. Oahppi dorvvolaš sirdáseami oahppobálgá sirdásanmuttuin berre doarjut oahppirávvejeaddjiid ja nuppi dási oahppolágádusaid rávvemis vástideaddji oahpporávvejeaddjiid sihke oahpaheaddjiid gaskasaš oktasašbargguin, mii rasttilda oahppolágádusaid ja skuvladásiid gaskasaš rájáid.

3.2 Sirdásanmuttuid giedahallan

Sirdáseapmái guoski barggu ulbmilin lea ahte oahpahusa ordnema dáfus oahppái guoski dehálaš diehtu sirdása ovddosguvlui dađi mielde go máná skuvlavázzin ovdána. Válđovástu dieđuid sirdimis lea sáddejeaddji oassebealis. Dieđusirdinlobis sohppojuvvo váhnemiiguin ja diehtosuodjemearrádusat válđojit vuhtii. Sirdásanmuttu bargguid oaivilin lea mieđuštit oahppi čuovvovaš oahpaheaddjái dahje čuovvovaš skuvlii dorvvolaččat.

3.2.1 Beaveruovttus ovdaskuvlii

Boahttevaš ovdaskuvlalaččat fitnet gidđat oahpásmuvvamin ovdaskuvlii. Dalle dollojuvvojit maiddá sirdinčoahkkaneamit ovda- dahje álgooahpahusa oahpaheaddji, beaveruovttu bargoveaga sihke fuolaheaddjiid gaskkas. Čoahkkáibovdejeaddjin doaibmá oahpaheaddji. Čoahkkanemiin čielggaduvvojit oahppi vejolaš sierradárbbut, nugo veahkkebargi dahje sierraohpahusa dárbbut. Dárbbu mielde dáid dieđuid oahpaheaddji gaskkusta oahppifuolahusjovkui. Ná sihkarastojuvvo dieđu sirdáseapmi ruovttu, beaveruovttu ja skuvlla gaskkas. Dieđu oahppái skuvlla olggobeale oassebeali dahkan dutkamušain (doaktárcealkámušat, psykologalaš dutkamušat jed.) sirdá lagamustá fuolaheaddji. Lohkanjagi álggus jearahallanskoviin bivdojuvvo váhnemiin dieđusirdinlohpi ovdamearkka dihte oahppialmmuhusa oktavuodas.

3.2.2 Ovdaskuvllas skuvlii

Go mánná sirdása ovdaoahpahasas vuoddoahpahussii, ovdaluohkáohpaheaddji ja luohkáohpaheaddji bargaba ollu ovttas. Dehálaš oktasašbargovuohki ovdaoahpahasas vuoddoahpahussii sirdásettiin lea odđa oahppiide guoski čoahkkaneapmi.

Oktasašbargu ovdaoahpahasjagi áigge

- Ruovttu ja skuvlla intensiivvalaš oktasašbargu (váhnemiidfárttat ja -eahkedat)
- Beaivedivššu ja ovdaoahpahas oktasašbargu
- 6-jahkásaččaid ovdaoahpahasdárkonskovvi
- árvoštallan
- sierraoahpaheaddji čuovvumat
- rávvehaga 6-jahkásaččaid LENE -árvoštallanmáhcahagat

Giddat

- dárbbu mielde skuvlaválmmašvuoda dutkamušat
- kártejuvvo sierradoarjaga dárbbu
- sirdinčoahkkaneamit.

3.2.3 Guđat luohkás čihččet luohkkái

Giddat guđatluohkkálaččaide

- Dahkkojuvvojit matematihka ja eatnigiela dáidduid teasttat.
- Sirdinčoahkkaneamit ja oahppifuolahusjoavku.
- Beaiivi guhkkosaš oahpásmuvvan badjeskuvlii.
- Badjeskuvlla ordnen váhnemiideahket.
- Juhkkojuvvo váhnemiidda diehtu válljenávdnasiin.

Čakčat odđa čihččetluohkkálaččaide

- Odđa luohká jovkui gullama vuoiŋŋa lasiheapmi.
- Luohkágoheccii diimmut.
- Ávnnasoahpaheaddjiid oahpahussii sirdáseapmi.
- Váhnemiideahkedat ja váhnemiid fárttat.
- Dárbbu mielde intensiivvalaš oktasašbargu oahppifuolahusjoavkkuin.

3.2.4 Vuoddoahpahas nuppi dássái

Oahpporávvejeaddji doarju oasiltis oahppi sirdásanmuttu bargamiin ovttas eará oahppolágádusaiguin sirdásanmuttus. Vuoddoskuvlla bajimus luohkkálaččaid oasil ovddasvástáduš sirdáseamis nuppi dási oahppolágádusaide lea skuvlla oahppirávvejeaddjis.

3.3 Oasálašvuohhta

Mánás ja su fuolaheaddjis lea vuoigatvuohhta oažžut dieđu mánnái guoski plánain, mearrádusain, čovdosiin, doaibmabijui ja daid ákkastallamiin sihke vejolašvuodain buktit ovdan oavilis ja váikkuhit dáidda áššiide. Buorit gaskavuodát leat dehálaččat: váikkuheapmi ii leat vejolaš, jos ii beasa mielde áššiid gieđahallamii iige oaččo dain dieđu. Mánáid oasálašvuoda ollašuvvan gáibida bargiin válmmašvuodaid bargat ovttas mánáiguin, guldalit sin ja váldit mánáid oaviliid vuhtii.

Mánáid ja nuoraid oassálastin plánemii

- buorida plánenproseassa mearrádusadahkama kvalitehta, go bálvalusaid geavaheaddjiid oainnut váldojuvvojit vuhtii álggu rájes
- rievdata rávesolbmuid oainnuid mánáid birra: passiivvalaš objeavttain bohtet aktiivvalaš doaibmit
- nanne mánáid ja nuoraid oainnu iežasa ja iežas oaviliid árvvus sihke addá mánáide ja nuoraide vejolašvuoda hárjehallat riikkavulošvuoda dáidduid
- dahká mánáid ja sin dili oinnolažžan ja bidjá rávesolbmuid vástidit iežaset doaimmain
- addá rávesolbmuide vejolašvuoda čájehit gudnejahttima mánáid jurdagiidda.

Oahppiidoavttastusas leat skuvlla badjeluohtkaid oahppit ja oahppiidoavttastusa ovdasta oahppiidoavttastusa stivra. Stivrra lahtut válljejuvvojit gudege luohkás. Oahppiidoavttastusa stivra lea oahppiid vuohki ortniiduvvat, oassálastit ja váikkuhit mearrádusadahkamii, vai sin jietna maid gullogoađášii. Oahppiidoavttastusa stivrras lea doaimma jodiheaddji oahpaheaddji, gean bargun lea doarjut oahppiidoavttastusa stivrra doaimma sihke sirdit dieđu oahppiidoavttastusa ja skuvlla njunnoša gaskkas.

Lassediehtu: http://www.edu.fi/yleissivistava_koulutus/aihekokonaisuudet/osallistuva_kansalaisuus_ ja_yrittajyys/aktiivinen_kansalaisuus/kuukausiteemat/elokuu_koulun_toimintakulttuuri/oppilaskuntatoiminta

Doarjjaoahppidoaibma lea vuodđoskuvllas doaimmi doarjjaortnet, mii vuodđuduvvá veardásašdoarjaga jurdagii. Doarjjaoahppi lea dábálaš, eaktodáhtolaš oahppi, guhte hálida doaimmat skuvlaservoša buorrin ja veahkehit eará oahppiid. Doarjjaoahppit ožžot skuvlema, ja doaimmas vástida skuvllas bargui nammaduvvon oahpaheaddji.

Doarjjaoahppit leat 8.–9. luohkkálaš oahppit, geat skuvlejuvvojit doaimmat nuorat oahppiiguin ja sin doarjjan. Doarjjaoahppidoaimma ulbmilin lea ovddidit buriid skihpárgaskavuodaid, skuvlaloaktima, oktasaš ovddasvástádusa sihke dorvvolaš ja roahkasmahtti atmosfeara skuvllas.

Lassediehtu: <http://www.mll.fi/kasvattajille/tukioppilastoiminta/>

Skuvllas sáhtttá leat **doarjjaoahppidoaibma**. Doarjjaoahppit veahkehit ja dorjot nuorat oahppiid.

3.4 Ruovttu ja skuvlla oktasašbargu

Skuvlla dehálamos guoimmi lea bearaš, váhnemat leat mánáideaset buoremus áššedovdit. Ruovttu ja skuvlla gaskasaš oktasašbargu lea máná buori oahppama, bajásšaddama ja ahtanuššama eaktu.

Vuodđooahpahuslága mielde stuorámuš ovddasvástádus máná bajásgeassimis lea fuolaheaddjiin. Skuvlla bargun leavástidit oahpahusas ja doarjut oahppi bajásšaddama. Oktasašbarggu njuovžilvuohka gáibida aktiivvalašvuoda, rabasvuoda ja čatnaseami. Ruovttu ja skuvlla oktasašbargu galgá vuodđuduvvat luohkkámuššii ja gudnejahttimii.

Máná individuála dárbbuid oaidnin gáibida maiddá bearrašiid iešgudetlágan dárbbuid vuhtiiváldima. Intensiivvalaš oktavuodadoallan ruovttu ja skuvlla gaskkas álki-dahtta doarjaga gávdnama doarvá áiggil go vejolaš fuolat bohtet ovdan. Bearraša doarjjan lea oahppifuolahusas mánggafágalaš fierpmádat.

Ruovttu ja skuvlla oktasašbargovuogit, main skuvllat jahkásaš bargoplánaineaset mearridit, leat

Váhnemiideahkedat

- skuvla- ja luohkkáguovdasaš
- temát
- váttis diliin, omd. skuvlagivssideapmi.

Diedáhusat

- čakča- ja gidđadiedáhusat
- mánotbaidiedáhusat
- reaisogihpa
- eretorrungihpa.

Oktavuodadoallan gudege oahppi ruktui

- váhnemiidfárttat ja ovdánanságastallamat
- árvoštallanságastallamat ja luohkkágohtti vuostáiváldimat
- váhnemiid deaivvadeamit, telefonságastallamat, šleđgapoasta ja teakstasánit.

Eará dilálašvuodát ja doaimma

- feasttaid, temábeivviid, dáhpáhusaid je. oktasašplánendilálašvuodát
- idjaskuvllat, reaissut ja leairaskuvllat
- váhnemiidovttastusaid doaimma.

Guhtege skuvla mearrida ruovttu ja skuvlla oktasašbargovugiin jahkásaš bargoplánastis.

3.5 Riekkedoaimma

3.5.1 Veagebeaiddoaimma

Oassi máná ollislaš bajásšaddama ja ahtanuššama sihke oahppama doarju maid gieldda skuvllain ordnejuvvo veagebeaiddoaimma. Dat ordnejuvvo stáhta sierradoarjagiin vuosttas ja nuppi jahkeluohká oahppiide ja dárbbu mielde jahkeluohkáide 3–9 sierraoahpahussii váldojuvvo ja sirdojuvvo oahppiide. Veagebeaiddoaimma ordnemis leat iežas sierra rávvagat, main čuvgehuslávdegoddi lea mearridan.

3.5.2 Riekkedoaimma skuvllain

Riekkedoaimma doarju mánáid ja nuoraid asttuáigge doaimmaid. Dat ovddida skihpárgaskavuodaid šaddama badjel luohkkárájáid, mii váikkuha positiivvalaččat givssideami geahppáneapmin. Oahpaheaddjis ja oahppiin lea vejolašvuhta oahpmuvvat nuppiide eará láhkai, mii oidno dalán earáge skuvlabarggus. Bargoráfi-váttisvuodát geahppánit ja skuvlaloaktin lassána. Doaimma eastada maiddái olggo-beallái gártama sihke doarju oahpalaš ja earálágan oahppiid.

Gieldda vuoddoskuvllain lea ordnejuvvo riekkedoaimma sierra stáhtadoarjaga vehkiin jagi 2008 rájes. Dás ovddosguvlui riekkedoaimma geahččaluvvo ekonomalaš reussaid mielde ordnet ain buot skuvllain 2–5 diimmu vahkus.

3.5.3 Oktasašbargu gieldda nuoraiddoaimmain, searvegottiin ja eará doaimmiiguin

Skuvllaid ja searvegotti gaskasaš oktasašbargovuogit leat ipmilbálvalusat ja rohkobottut, mat laktásit girkojagi ritmai, ávvudeamit, skuvlapástorbargu, galledeamit, temábeaivvit, beaivvirahpamat ja leairaskuvllat, mat leat čadahuvo ovtta skuvllain. Oahppifuolahusa oktasašbargovuogit leat sieludikšun, diakonia, bargobagadallan sihke kriisabargu.

Nuoraiddoaimma ordne dárbbu mielde iežas smávvaovkodoaimma sihke leairaid ja reaissuid ovtta serviiguin, searvegottiin sihke gieldda sierra hálddahuogottiiguin ee. sosiála- ja skuvladoaimma. Nuoraiddoaimma bargá ollu maiddái bolesiin sihke nuoraiguin bargi surggiiguin.

Nuoraidstivrra, man doaimmas vástida gieldda nuoraiddoaimma, oaivilin lea oazžut Ohcejogas nuoraid jiena gullot, ideaid ovdan ja ollašuvvat. Doaimmainis nuoraidstivrra ovddida nuoraid váikkuhanvejolašvuodaid, doaimmá nuoraid jietnan mearrideaddjiid guvlui ja váldá beali nuoraid beroštahti áššiide. Nuoraidstivrra fállá vejolašvuoda hutkat ideaid ja ollašuhttit doaimma ja dáhpáhusaid, main nuorat leat beroštuvvan. Nuoraidstivradoaimma lea politihkalaččat ja mange oskkoldahkii čatnasmeahttun doaimma.

Skuvllaide lea vejolaš bargat ovtta sierralágan fidnuiguin, serviiguin, ovtastusaiiguin ja eará doaimmiiguin.

3.6 Čuvgehusbargu

Skuvllain dáhpuhuvvi čuvgehusbargu čađahuvvo mánggabealat oktasašbargun sierra oassebeliiguin. Čuvgehusbargguin geahččaluvo váikkuhit ovttaskas oahppi dearvasvuodadábiide, láhttenvugiide, johtolagas meannudeapmái, lágajegolašvuhtii ja almmolaš jurddašanvuohkáii iežasa ja eará olbmuid vuostá. Čuvgehusbarggus sáhttá váikkuhit ovttatolbmuid ja oppa servošii. Organisašuvnnaid ja fitnodagaid buvttadan dearvasvuodabajasgeassinmateriála geahččaluvo atnit ávkin mánggabealagit. Sierralágan galledeaddjiid oazžun čuvgehusbargui lea doaibmilis vuohki oazžut áigeguovdilis dieđu erenomážit gárrenávdnasiin. Váhnemiideahkediin dollojit dárbbu mielde diehtobottut ja logaldallamat áigeguovdilis fáttáin, vai dieđu sáhttá juohkit maiddá ruovttuide. Akuhta čuvgehusbarggus geavahuvvo maiddá ovttatolbmoo rávven.

Ohcejoga skuvllaide lea nammaduvvon iežas skuvlabeled, gii oasiltis atná fuola skuvlalaččaid čuvgehusbarggus. Seksuálabajasgeassin lea oassi dearvasvuodadieđu oahppomeari, lassin dearvasvuodadivššár fitná doallamin diimmuid.

Čuvgehusbargguin geahččaluvo erenomážit deattuhit čuovvovaš oassesurggiid

- dearvasvuohka
- gárrenávdnasat
- seksuálabajasgeassin
- láhttenvuogit
- rihkkosat.

3.7 Skuvlla dorvvolašvuohka

3.7.1 Ortnetnjuolggadusat

Juohke skuvllas lea oahpaheaddjiid ja oahppiid ovttas gárvvistan, čuvgehuslávdegotti dohkkehan ortnetnjuolggadusat, maid rihkkumis leat meroštallon ránggáštusat. Ortnetnjuolggadusat leat ovdan skuvllain ja lohkamis skuvllaid ruoktosiidduin ja skuvllaid dorvvolašvuodaplánain. Oahppit galget čuovvut skuvlla ortnetnjuolggadusaid.

3.7.2 Gádjunplánat

Juohke skuvllii lea gárvvistuvvon gádjunplána ovttas buollin- ja gádjundoaimmain ja dearvasvuodafuolahusain. Gádjunplána sisttisoallá gádjun- ja čáskadanplána, bárttiid vuosttasveahkkeplána sihke rávvagiid almmuhantávvaliidda ja luohkáide. Gádjunplána gávdno guhtege skuvllas dorvvolašvuodaplánabearpmas sihke skuvlla neahttasiidduin. Skuvlla bargoveahka galgá beaivdit ovttas veahkkehoavddain gádjunplána jahkásaččat.

3.7.3 Interneahta dorvvolaš geavaheapmi

Interneahta dorvvolaš geavaheapmái oahpisteaddji doarjjamateriála oahpaheaddjiide, rektoriidda ja diehtoteknihka vástuolbmuid. Dat sisttisoallá ee. diehtofierpmádagaid geavahannjuolggadusaid, netikeahaid dahjege láhttenrávvagiid diehtofierpmádagas oahpaheaddjiide ja vuoddoskuvlema vuolle- ja badjeluohkáid oahppiide; rávvagiid omd. das, mo oahpistit oahppiid várrugas ja kritihkalaš meannudeapmái fierpmádagas sihke diačájáhusa Interneahta vejolašvuodain ja áitagiin sihke vugiin ráhkkaniit váraide.

Lassediehtu: http://www.edu.fi/turvallisuus_ja_liikenne/turvanetti/yksilon_ja_yhteiskunnan_turvallisuus/tietoturva_ja_internetin_turvallinen_kaytto

4 OAHPPIFUOLAHUSSII GUOSKI DOARJJA

4.1 Skuvlaboradeapmi

Juohke ovda - ja vuoddoskuvlla oahppi lea sáhttán jagi 1948 rájes borrat nuvttá skuvlamállása oahppogeatnegasvuodaskuvllain oassin oahppifuolahusa. Boradeapmi ovddida oasiltis máná buorredili ja bajásšaddama. Skuvlaboradeamis mánát ja nuorat ohppet dearvasvuoda, boradandábiid sihke ee. báikkálaš biebмокultuvrra. Skuvllat ordnejit dearvaslaš, vuogálaš, jodihuvvon ja lági dáfus buorre, nuvttá skuvlaboradeami. Beaivemális, gaskabihtát ja sierraborramušaid borri oahppiid dearvasvuoda čuovvun leat oassi skuvlla oahppifuolahambarggu.

Skuvlabiebmu lea váldooasis suomelaš vuoddbiebmu. Buori skuvlamállásii gullet liegga borramuš, saláhta, faskkus dahje ruohtasšaddu/ruonas/heden, láibi, njuvddus ja juhkamuš. Skuvlaboradeapmi fállá goalmmatoasi oahppi beaivválaš biebmodárbbus ja das lea ovttas ruoktobiepmuin guovddáš sajádat boradanvieruid ovddideamis. Jodihuvvon skuvlaboradeapmái oahppi sáhttá hálidettiin geavahit 30 minuhta. Skuvlaboradeami jodiheapmái ja bearráigešččui gudege skuvllas leat iežaset oktasaš vierut ja doaibmarávvagat.

Gieldda buot skuvllaide sáhttá vuodđudit boradandoaibmagottiid. Doaibmagottiid doaimmas vástida eamit dahje vuošši. Doaibmagotti bargun lea ovddidit skuvlaboradeami. Dat čoahkkana guktii lohkanjagis, dárbbu mielde dávjjibutge. Doaibmagodái sáhttet gullat eamida lassin dállođu oahpaheaddjit, borramušjuohkki, fuolaheaddjit ja oahppit.

Vuoddbiepmus spiehkaseaddji biepmut

Jos máná allergia dahje eará dearvasvuhtii guoski sivat, etihkalašvuoda dahje oskkoldaga sierradárbbut gáibidit borramušlisttus spiehkaseaddji boradeami, dat váldojuvvojit vuhtii su skuvlabarggu ja boradeami plánedettiin gieldda dahje skuvlla doaibmaprinsihpaid mielde. Sierradiehta ollašuttuovvo skuvlii doaimmahuvvon oahppi biebmooplána, gildojuvvon biebmoávdnasiid ollisvuoda dahje doaktárduođaštusa gáibidan hámis. Ulbmilin lea ahte vuoddbiebmu heive dakkáražžan dahje smávva nuppástusaiguin nu mánggasi go vejolaš.

Vuoddbiepmus spiehkaseaddji biepmuid dárkkes ja dorvvolaš ollašuttin skuvlla borramušfuolahusas gáibida dieđuid sihke oahppis ja dárbbalaš biepmu ollašuttimis. Fuolaheaddji doaimmaha skuvlii doaktára, biebmoterapevta dahje dearvasvuodadivššára cealkámuša, jos dihtolágan biebmu dárbbášuvvo buozalmasa dikšumii dahje eará dearvasvuhtii guoski siva geažil. Fuolaheaddji gánnáha sággastallat áššis máná oahpaheaddjiin, skuvlla rektoriin dahje gieldda borramušbálvalusas vástideaddji olbmuin ja gullat skuvlla meannudanvugiin ja dárbbalaš nuppástusaid prinsihpain.

Gaskabihtát skuvllas

Gaskabihtá fállujuvo Ohcejohnjálmmi skuvllas vuojihanoahppiide sihke oahppirieggaide báhcci oahppiide vu ja ga-be dmu 14.30–14.45 ja ma 14.05–14.15, Gáregasnjárgga skuvllas ja Njuorggáma skuvllain skuvlla guorahallama mielde áramustá golmma diimmu geažes boradeami nohkamis. Oahpaheaddjit bearráigešččtet gaskabihtá borrama ja vejolašvuodaid mielde maidái lágídit gaskabihtá beavdá ja borrama manjá eret.

4.3 Skuvlasáhtut

Vuodđooahpahuslága (628/1998) 32 § mielde oahppis lea vuoigatvuohta nuvttá sáhttui, jos vuodđooahpahusa dahje lasseoahpahusa oažžu oahppi skuvlamátki lea guhkit go vihtta kilomehtera. Jos ovdaoahpahusa oažžu oahppi mátki ruovttus ovdaoahpahussii dahje mánáid beaivedivššus addojuvvon lágas oaivvilduvvon beaivedivššus ovdaoahpahussii lea guhkit go vihtta kilomehtera, oahppis lea vuoigatvuohta nuvttá sáhttui ruovttus njuolga ovdaoahpahussii dahje beaivedivššus ovdaoahpahussii ja ovdaoahpahusas ruoktot dahje beaivedikšui. Vuodđooahpahusa, lasseoahpahusa dahje ovdaoahpahusa oažžu oahppis lea vuoigatvuohta nuvttá sáhttui maiddá dalle, go ovddabealde oaivvilduvvon mátki oahppi agi ja eará diliid vuhtii válddedettiin šaddá oahppái menddo váttisin, lossadin dahje váralažžan. Nuvttá sáhtu molssaeaktun lea oahppi vuojiheami dahje miedušteami várás miedihuvvon doarjja.

Gáregasnjárgga skuvlla ovdaoahppit vuojihuvvojit skuvlla ja beaveruovttu gaskasaš mátkkit.

Oahppi beaivválaš skuvlamátki oktan vuordináiggiin oažžu bistit eanemustá guokte ja bealle diimmu. Jos oahppi lohkanjagi álggus lea deavdán 13 jagi dahje jos oahppi oažžu vuodđooahpahuslága 17 § 2 momenttas oaivvilduvvon sierraoahpahusa, skuvlamátki oažžu bistit eanemustá golbma diimmu.

Skuvlla ovddasvástádus

- Rektor fuolaha, ahte skuvlla veahkkehoavda oažžu vuojihanláhkai oahppiid logahallamiid, skuvlaáiggiid ja eará dieđuid.
- Skuvlaáigi oaivvilda sohppojuvvon skuvlii boahtin- ja skuvllas vuolgináiggi.
- Jahkásaččat skuvllain giedahallojit skuvlaguovdasaš skuvlavuojihemiid njuolggadusat.
- Skuvla ordne vuojihanoahppiid bearráigeahču dan áigge go oahppit vurdet skuvlasáhtuid.
- Skuvla árvoštallá vuojihemiid doaibmilvuoda ja ovddida vuojihanordnemiid.

Váhnemat fuolahit ahte oahppi

- lea áiggil vuojihanbáikkis
 - lea gárvodan dálkki mielde
 - geavaha seavdnjadin šelggona
 - vuojihanbáikái sihkelasttedettiin geavaha suodjegahpira
-
- Oahppis leat mielddis dárbblašálaš biergasat ja dat leat páhkkejuvvon áššáigullevaččat.
 - Váhnemat oahpistit mánáideaset áššáigullevaš láhttemii ja dorvvolašvuhtii.
 - Skuvlamátkkiid áigge. Jos oahppi ii dárbbáš skuvlasáhtu, váhnemat almmuhit.
 - Eretorrumis njuolga johtalusas fuolaheaddjái sihke skuvlii. Fuolaheaddji ii sáhte ieš dingot.
 - Skuvlasáhtu iige dahkat nuppástusaid vuojihangeinnodagaide.

Oahppi

- lea áiggil sohppojuvvon vuordinbáikkis, vai buohkat gerget rivttes áigái skuvlii
- vuordá biilla ráfálaččat iige dagat vára alcces iige earáide
- manná biilii lášmadit muhto ráfálaččat
- čohkkána beaŋkka ala ja gidde dorvoboahkána
- biilamátkkis láhtte áššálaččat ja váldá eará sáhttolaččaid vuhtii
- čuovvu buriid dábiid ja vuoddji addin rávvagiid
- doallá vuodjinmátkki áigge dorvoboahkána gitta
- muitala vuoddjai, jos mátkki áigge bohtet váttisvuodát alcces dahje earáide
- vuolgá biillas eret ájahalakeahtá. Jos gártá rasttildit geainnu, vuordá dasságo biila lea joatkán mátkki
- ádde njuolggadusaid ja čatnasa čuovvut daid.

Vuoddji ovddasvástádus

- Jávohisvuoda geatnegasvuoha: Sáhttolaččaide dahje sin bearrašiidda laktáseaddji áššiid ii oaččo muitalit olggobeale olbmuide.

Vuoddji barggut vuoju áigge

- galgá sihkkarastit, ahte oahppiin lea dorvoboagán gitta
- skuvlavuojihangeinnodaga vuodjin dingoma mielde ja oktasaččat sohppojuvvon áigetávvala čuovvun
- bisánanbáikkiid almmuheapmi sáhttolaččaide ja bisáneapmi nu, ahte sáhttolaš sáhtá mannat biilii ja báhcit eret dorvolaš báikkis
- oahppiid bidjan čohkkát nu ahte váldá vuhtii iešguđet sáhttolačča sturrodaga sihke noađuhanmearrádusaid čuovvun
- lihkanbiergasiid fievrrideapmi
- ortnegadoallan biillas ja váttis diliin oktavuodaváldimat fuolaheaddjai ja skuvlii
- biillas eret vuolgi oahppi oahpisteapmi
- erenomáš fuolaatnima gáibideaddji (omd. vátnačalmmát) oahppiid fuolaheapmi vuostáváldi olbmui
- ustitlaš, áššáigullelaš ja ovdamearkkalaš meannudeapmi
- váhnemiid vuojeannuppástussávaldagain almmuheapmi sáhtu dingojeaddjai
- telefonnummira addin fuolaheaddjiide vejolaš buohccámiid ja eretorrumiid várás.

Oahpahangeažideapmi skuvllaide: http://www.liikenneturva.fi/www/tyokalupakki/autossa_matkustaminen/koulukuljetus_tausta-aineisto.pdf

5 DOAIBMARÁVVAGAT VÁTTISVUOĐA- JA KRIISADILIIN

5.1 Givssideapmi, veahkaváldi ja heađušteapmi

5.1.1 Givssideapmi, heađušteapmi, áitin ja láivves veahkaváldi sihke plána eastadit dan

Ohcejoga gieldda skuvllain ii galgga dohkkehit givssideami, heađušteami, áitima iige veahkaválddi. Dasa galgá darvánit johtilit ja beaktilit manjelebbos dán áššebáhpáris ovdanbukton vugiin. Oahpaheaddjit galget merket dáhpáhusaid sierra skovvá.

Heađušteami, áitima ja láivves veahkaválddi ovddalgihtii eastadeapmi ja daidda darváneapmi dáhpáhuvá seamma láhkai go givssideami ovddalgihtii eastadeapmi ja dasa darváneapmi.

Givssidemiin oaivvilduvvo

- ovttá oahppái čuohcci loavkideami ja vahágahttima ovdamearkka dihte cielahe-miin, áitimiin, huškumiin dahje olgguštemiin
- givssideapmi dáhpáhuvá dávja ja bistá guhká
- oaffar ii bastte bealuštit iežas givssideaddjiin
- maiddá givssideapmái oalgguheapmi ja giktaleapmi
- nuppi opmodahkii čuohcci bahádahku.

Givssideapmái sáhttet laktásit ee. čuovvovaš áššit

- dat lea rumašlaš, psyhkalaš dahje sánalaš
- dainna sordojuvvo dahje loavkiduvvo nubbi
- dat dáhpáhuvá iešdáhtolaččat ja diđolaččat
- dat sáhtá leat joavkku siskkáldas dahje das sierra
- dat sáhtá dáhpáhuvat njuolga dahje eahpenjuolga
- dasa sáhtá laktásit joavkku dohkkeheadji ja nannejeaddji meannudeapmi.

Mearkkat givssideamis sáhttet leat ee. dát

- giinu guđđojuvvo joavkku olggobeallái sierra diliin
- geannu vástádusaide dahje dahkamiidda čaibmojuvvo dahje reškojuvvo
- geasanu mánnái dahje nuorra olbmui guoski áššehis šláddarat ja giellásat
- giinu geassása jámma oktonasvuhtii
- eretorrumat, mat leat jeavddalaččat
- eretorrumat, mat fáhkkestaga lassánit
- miinu rieggáid dahje áiggeájánasaid báhcá eret.

Mii ii leat givssideapmi?

- mánáid ja nuoraid gaskasaš riiddu, sierramielalašvuodát ja gaskavuodaid čielggadeamit, dasgo dat dábálaččat mannet meattá eaige dat čuoza jámma ovttá ja seammá oahppái
- stoahkan
- guovtti ovtaveardásaš oahppi deivvolaš doarrun dahje nákkáhallan gaskaneaska (fysalaš kontáktai galgá álo darvánit!).

Givssideami ovddalgihtii eastadeapmi

Luohkáiin ovddiduvvo utnolaš ja nuppi gudnejahtti atmosfeara. Oppa skuvllas ja luohkáiin leat oktasaš njuolggadusat, maidda galgá čatnasit. Buotlágan givssideapmi lea áinnas gildojuvvon. Juohke lohkanjagi ságastallojuvvo luohkáid mielde skuvlla njuolggadusain, givssideamis ja ovttas bajásšaddamis.

Givssideami sáhtá eastit maiddá huksemiin skuvlla doibmii searvušlašvuoda ja sosiálalaš oktavuodaid lasiheadji positiivvalaš málliid nugo

1. doarjjaoahppidoaibma, man birra čuoggás oasálašvuodta;
2. empatiadáidduid hárjeheapmi (omd. luohkkáskihpára jurdagiid ádden);
3. vástudovddu ovddideapmi (omd. earáid vuhtiiváldin, birrasis fuolaheapmi, heaju-buid bealušteapmi, nuppiid veahkeheapmi) ja buorre luohkkávuoiŋa (ee. eará-laganvuoda dohkkeheapmi, oktasaš ovddasvástádus nugo oktasaš dáhpáhusat ja

ávvideamit, buorre láhtten maiddái skuvlamátkkiin);

4. sosiálalaš ja vuorrováikkuhandáiddut sihke sosiálalaš gaskavuodain lihkostuvvan (omd. iežas birra muitaleapmi, nuppiid guldaleapmi, ságastallama ja vuostá-váldima dáiddut, joavkkus doaibman, rávvagiid addin, ándagassii bivdin, ustit-vuodagaskavuodaid ja lagaš olmmošgaskavuodaid huksen, oktasašbarggu dáiddut);

5. gaskadiibmodoaimma (omd. doarjjaoahppiid ordnen doaibma nugo stohkosat ja spealut), bures ordnejuvvo gaskadiibmobearráigeahčču olgun/siste ja skuvlasáhtuid vuordi oahppiid jodiheapmi.

Oahpaheaddjit darvánit givssideapmái dalán go dan fuomášit dahje das sidjiide muitaluvo. Oahppiid roahkasmahttet muitalit givssideamis, čuohcába dat dasto sutnje alccesis dahje geasanu eará oahppái. Buot bajásgeassimis váldojuvvo jámma vuhtii earáláganvuoda dohkkeheapmi ja nuppiid olbmuid vuhtiiváldin. Skuvlla bargoveahka ságastallá ášši birra dávjá, vai buot rávesolbmot dihtet mii lea givssideapmi ja darvánit dasa sohppojuvvo vugiiguin dalánaga.

Gaskadiibmobearráigeahčču ja diimmuid álggut dikšojuvvojit nu ahte dilálašvuodat givssideapmái leat uhcán.

Ruovttuiguin bargojuvvo ovttas ee. nu, ahte buot oahppiide ja sin váhnemiidda diedihuvvo Ohcejoga gieldda skuvllaid meannudanvugiin skuvlagivssideami ektui. Skuvllat leat mielde riikkaviidosaš Kiva koulu-programmas.

Givssideapmái darváneapmi (Kiva koulu)

1. Dat oahpaheaddji, guhte oaidná dahje gullá, darvána dalán givssidandilálašvuhtii. Oahpaheaddji, gean dihtui givssideapmi boahtá, dutká leago gažaldat systemáhtalaš givssideamis. Jos gažaldagas ii leat systemáhtalaš givssideapmi, luohkáoahpaheaddji/luohkágoheccii čielggada ášši. Jos gažaldagas lea systemáhtalaš givssideapmi, ášši sirdojuvvo Kiva-jovkui, man lahtuid oahpaheaddjit válljejit. Devdojuvvo skovvi.

2. Kiva-joavku jearahallá oahppi, gean leat givssidan. Seammaláhkai joavku ságastallá givssideapmái oassálastán oahppiiguin ovttaid mielde. Dahkkojuvvo soahpamuš, ahte ii givssiduvvo. Joavku ságastallá vel givssideapmái oassálastán oahppiiguin joavkun "Masa mii leat čatnasan?" Dili čuvvot ovttá-guovtti vahku áigge. Seamma áigge luohkáoahpaheaddji/-goheccii ságastallá givssiduvvon oahppi muhtun luohkkáskihpáriiguin dahje eará verddiiguin: "Din veahkki dárbbasuvvo."

Ságastallamiid maŋŋá luohkáoahpaheaddji/luohkágoheccii váldá oktavuoda givssiduvvon oahppi ja givssideaddjiid ruovttuide ja almmuha givssideamis.

3. Joavku ságastallá ovttá-guovtti vahku geažes givssiduvvon oahppiin: "Leago dilli rievdan?" Čuovvunságastallan čadahuvvo maiddái givssideapmái oassálastán oahppiiguin: "Mo mii sihkkarastit, ahte givssideapmi ii šat dáhpáhuva?"

4. Jos givssideapmi joatkašuvvá, givssijeaddji galgá báhcit čohkkát ja buot givssideapmái oassálastán oahppiid váhnemat bovdejuvvojit skuvlii ságastallat ášši birra.

5. Jos givssideapmi joatkašuvvá, ášši giedahallo oahppifuolahusjoavkkus. Mielde bovdejuvvojit ovddit muttu oassálastit ja dárbbu mielde eará virgeoapmahaččat. Muhtun ovdamearkka dihte fysalaš veahkaválddi sisttisdoalli dáhpáhusain ferte álgit garrasut stivrradoallamii guoski, juoba rihkusvuoigatvuodalaš doaimbajiide.

Ohcejoga gieldda vuođđoskuvllat leat veahkaválddehis skuvllat. Dat oaivvilda dan, ahte

1. Buot skuvlaservoša lahtuin lea vuoigatvuohta dorvolaš ja ráfálaš skuvlii. Oahpama ja persovnnalaš ovdáneami ovddideaddji positiivvalaš ja movttiidahtti biras lea buohkaid ovddasvástáduš.

2. Buohkain lea vuoigatvuohta dásseárvosaš meannudeapmái ja gudnejahttimii persovnnalaš earuin fuolakeahhtá. Buohkain lea vuoigatvuohta olggosbuktit iežasa almmá vára ahte olgguštuvo dahje sordojuvvo.

3. Skuvlla bargun lea sihkkarastit ahte dan lahtut dovdet vuoigatvuodaideaset ja geatnegasvuodaideaset.

4. Skuvllas soahpameahttunvuodat čovdojuvvojit veahkaválddehis ja buriin vugiin

ovttas buot skuvlaservoša lahtuiguin. Guhtege skuvllas bargoveahka ja oahppit leat skuvlejuvvon ovddalgihtii eastadit, soabadallat ja čoavdit soahpameahttuvuodaid.

5. Juohke áitin- ja veahkaváldedáhpáhussii galgá darvánit dalán ja dat čielgga-duvvojit. Dáhpáhusa čuvvot fuolakeahtta das, leatgo oasálaččat oahppit vai eará skuvlaservoša lahtut.

6. Skuvla lea oassi báikkálašservoša. Dehálaš váttisvuodaid ovddalgihtii eastadeamis ja čoavdimis lea oktasašbargu ja diedulunuheapmi báikkálaš bargoguimmiiguin.

5.1.2 Váttis veahkaválddalaš dilli dahje dan áitta skuvllas

Rektor doaimmaha bolesii gieldda skuvllaid vuodđosárgumiid ja fuolaha daid beaivideamis omd. divvunbargguid maŋŋá.

Jos skuvlii čuoheá konkrehtalaš veahkaválddi áitta, berre olmmoš, guhte oaidná dáhpáhusa, gohččut bolesa báikki ala sihke dárbbu mielde ambulánsa ja čuovvut bolesa addin rávvagiid. Veahkaválddi oaffarii galgá addit vuosttasveahki dalán, go dat vára haga lea vejolaš. Jos bargi lea dovdomahttun dahje vuolgá báhtui, galgá su dovdomearkkaid dárkket bidjat millii ja muitalit bolesii. Jos dahkki báhcá skuvlabirrasii, galget oahppit bissut gozu vuolde luohkáin, dasságo boles bohtá báikki ala. Jos dilli lea ain uhkideaddji, oahppiid galgá jođánit evakueret skuvlabirrasis nu ahte čuvvojuvvo vejolašvuodaid mielde lihkuhisvuodadiliid várás dahkkon geassádanplána. Go dilli lea meattá, skuvlla kriisadiliid válmmašvuodajoavku álggaha dárbbalaš maŋnefuolahandoaimbajuid.

Doaimmáalle vearjoáitaga ja bombaáitaga várás

- Dalán oktavuoha heahteguovddáži 112.
- Muitaluvo áitaga birra dahje dáhpáhuvvan dahku heahteguovddáži, vástiduvvo doppe jerrojuvvon gažaldagaide ja doibmojuvvo rávvagiid mielde.
- Ale dagat bahkatvuoda heahteguovddáži, vuosttas ringejeaddji lea viehka sihkkarit vel "láigegeažis".
- Guovddášradioin gulahuvo oahppiid ja oahpaheaddjiid bissut luohkáineaset. Almmuhuvvo ahte heahtealmmuhus lea dahkkon. Dilli ráfohuvo geardduhemiin gulahusa oanehaččat heivolaš, omd. 5–10 minuhta, gaskkaid.
- Luohkáid dahje eará lanjaid uvssat lohkkaduvvojit ja geahččaluvo eastit uhkideaddji beassan daidda sajiide, gos leat olbmot.
- Oahpaheaddji ii oaččo guoddit mange muttus oahppiid okto, baicce son galgá suodjalit ja dorvvastit sin.
- Suojis bissojuvvo, dasságo guovddášradio bokte dahje eará čielga ja luohtehahti vugiin almmuhuvvo ahte várra lea meattá ja dalle galgá doaimmat rávvagiid mielde.
- Jos vejolaš, boles ja rektor kárteba dili ja soahpaba doaimbajui.
- Bolesa vuosttas doaimmáalle lea oazžut nu johtilit go vejolaš oktavuoda dahkkái dahje uhkideaddjái ja bissehít falleheami. Boles sirre ja suddje sihke dárbbu mielde evakuere.
- Diediheamis skuvlla siste vástida skuvlla rektor.
- Mediai diediheamis vástida boles.
- Maŋnebargu: Dan mielde mo dilli lea nohkan, jogo dollojuvvo diedihandilálašvuoha dalán oahppiide ja fuolaheaddjiide dahje bivdojuvvo dárbbu mielde kriisaveahkki eará virgeopmahaččain.

Rávvagat oahppiide

Oahppiide addojuvvo oktii lohkanjagi áigge oanehis áššálaš informašuvdna váttis veahkaválddalaš dagu várás lunddolaš oktavuodas, oassin eará fáddái laktáseaddji diediheami dahje oahpahusa.

- Jos oahppi oaidná dahje gullá verjejuvvon veahkaválddalaš dagu, mii dáhpáhuvvá dalán dahje farga, das galgá almmuhit oahpaheaddjái dahje heahteguovddáži 112.
- Galgá garvit dagaheamis bahkatvuoda heahteguovddáži.
- Jos oahppi lea dáhpáhusa dahje áitaga álggedettiin oahpahusbáikkis, galgá son bissut doppe.
- Oahppi galgá álo doaimmat oahpaheaddji ja / dahje guovddášradio bokte oazžun rávvagiid mielde.

- Jos oahppi lea rabas váldoolgouvssa dahje dastán heahteolgouvssa lahkosiin, galgá son vuolgat viesus ja ohcalit dorvui, jos áitta dahje dahku lea skuvlla siste.
- Jos oahppi lea gaskadiimmus, galgá skuvlabirrasis vuolgat eret ja ohcalit dorvui, jos áitta dahje dahku lea skuvlla siste.
- Jos oahppi lea skuvlabirrasa olggobealde, ii skuvlla ja dan birrasa oaččo lahkoni, jos lea gullan veahkaváldedagus dahje áitagis skuvllas.
- Skuvllas ja dan olggobealde ii galgga čoahkkanit stuorra joavkkuide, galgá ohcalit dorvui ruoktot dahje eará sadjái sisa ja guldališgoahtit eiseváldediedáhusaid radios.

Bombaáitta

- Dalán oktavuoha heahteguovddáži 112.
- Jos bombaáitagis lea áigerádjá, oahppit ja bargoveahka sirdásit garvinbáikái lihkadansálli.
- Jos bombaáitta lea dalán, galgá doaibmat bolesa addin rávvagiid mielde.
- Garvinbáikkis vurdojuvvo mo dilli ovdána.
- Go dilli lea meattá, jogo jotkojuvvo skuvla dahje oahppit besset ruoktot.
- Muđui meannuduvvo heivvolaš osiin nu mo vearjoáitaga dilis.
- Seamma beaivve ordnejuvvo dieđihandilálašvuoha dáhpáhusas oahppiide ja fuolaheaddjiide.
- Manjit beaivve ordnejuvvo ságastallandilálašvuoha dáhpáhuvan áššis.
- Dieđiheamis skuvlla siste vástida rektor.
- Mediai dieđiheamis vástida boles.

5.1.3 Opmodatrihkkosiid čielggadeapmi

Nuppi/skuvlla opmodaga suoládeapmi dahje billisteapmi

- oahpaheaddji sihke giinu oahppifuolahusjovkui gullevaš dahje veahkkehoavda ságastallá áššeoapmahaččaiguin ja dárbbu mielde merke dáhpáhusaid bajás
 - dáhpáhuvan áššis váldojuvvo álo oktavuoha fuolaheaddjái
 - dárbbu mielde bivdojuvvo konsulterenveahkki bolesis
 - oahppi buhtte iežas dagahan vahága.
- Opmodatrihkkosiin almmuhuvvo bolesii
- go viessogaikun lea dáhpáhuvan dahje divrras opmodat lea láhpon
 - jos eahpiduvvo ahte láhpon dávvir lea oahppi rehpos dahje lupmas iige son mieda oktasašbargui, bivdojuvvo boles báikki ala.

5.1.4 Seksuálalaš headušteapmi

Seksuálalaš headušteapmi sáhtá boahit ovdan ee. dákkár hámis

- seksuálalaččat geažideaddji seavvagat dahje geahčastagat
- gorudii, gárvodeapmái dahje priváhtaeallimii laktáseaddji fuomášahttimat dahje gažaldagat
- seksuálalaš guoskkahallan (civccodeapmi, cummástallan, čárvodeapmi jna.)
- telefonringedallamat, teakstasánit ja šleatgapoasttat dahje seksuálavuhtii guoskkaheaddji breavat
- seksuálalaš govaid ja eará materiálaid čájeheapmi dahje sádden
- fuodnu ja seksisttalaš leikošeapmi
- seksuálalunddot evttohusat ain odđasit ja odđasit dahje seksuálalaš meannudeapmái čujuheaddji bovdehusat
- seksuálalaš kontáktai báikkoheapmi.

Headušteapmi sáhtá čuohtit sihke nieiddaide ja gánddaide. Seksuálalaš headušteapmi, olggušteapmi ja ávkinatnin leat válddi boastut geavaheapmi. Headušteapmi sáhtá dáhpáhuvat maiddá mánáid ja nuoraid gaskasaš gaskavuodain. Fuones láhttemii gullet omd. bostin, fuorrán ja "homon" soaibman, dahje eará loavkideaddji soaibman.

Dat mii adnojuvvo headušteapmin lea gitta olbmos, dilis, oassebeliid gaskasaš vuorrováikkuhusas ja ovddit vásáhusain. Mearkkašahti lea goit álo dat, mo oaffar vásiha dili. Jos son dovda ahte son headuštuvvo, ášši galgá váldit álo duodalaččat. Rabas ságastallan váttisge áššiin lea dárbbaslaš dahjege lea dehálaš láchit atmosfeara, mas mánáide ja nuoraide deattuhuvvo dat ahte ovtta sáhtta hállat buot áššiin. Dákkár atmosfeara eastada headušteami buoremusat.

Ohcejoga gieldda skuvllain ii galgga dohkkehit mangelágan oahppiid gaskasaš iige rávesolbmo ja oahppi gaskasaš seksuálalaš headušteami. Skuvllas dáhpáhuvi seksuálalaš headušteamis gitta báhcán oahppái mearriduvvo skuvllas sierra sohppojuvvon ránggáštus, mii merkejuvvo bajás ja áššis almmuhuvvo álo oahppi fuolaheaddjái.

Máná seksuálalaš ávkinatnimii ja bearrašis dáhpáhuvi illasteapmái dahje boastutmeannudeapmái laktáseaddji gažaldagain galgá váldit oktavuoda mánáidgohccái ja dárbbu mielde dahkat mánáidsuodjalanalmmuhusa.

5.1.5 Mielladearvasvuhtii laktáseaddji váttisvuodát

Máná ja nuora mielladearvasvuodain oaivilduvvo earet eará návcca leat vuorrováikkuhusas earáiguin, čájehit dovdduidis, stoahkat ja vázzit skuvlla, illudit eallimis, gierdat beahttašumiid ja vuostegiedageavvamiid. Buori mielladearvasvuhtii gullet maiddá doarvá buorre iešdovdu ja iežasárvudovdu sihke nuppiid olbmuid árvusatnin.

Miela váttisvuodát sáhttet boahit ovdan hui mánggaláhkai; ii leat okta ovttaskas dávdamearka, mii livččii buohkaide oktasaš. Dávja váttisvuodát bohtet ovdan dábálaš miela deaddi áššin dahje fysalaš dovdamuššan nugo vuoigánváttisvuodan, oaivebávččasín ja čovjebávččasín.

Mielladearvasvuoda dorjot

- iežas eallima ja dan mearkkašumi ádden
- iežas árvusatnin
- náckca ja miella oahppat
- vásáhus dárbbaslašvuodas iežas servošis
- buorit ustibat ja lagaš olbmot
- jierpmálaš bargu
- dáidu hállat miela deaddi áššiin
- náckca čielggadit soahpameahtunvuodaid
- dorvolaš biras.

Maid oahpaheadjji sáhtta dahkat?

- Oahpaheadjji vástida buot oahppiid juohkelágan dorvolašvuodas.
- Oahpaheadjji gánnáha muitalit rahpasit fuolastis fuolaheadjjiide.
- Oahpaheadjji váldá oktavuoda skuvladearvasvuodadivššára ja oahppifuolahusjovkui.
- Oahpaheadjji ii galgga dohkkehit headušteaddji dahje nuppiid psykalaččat dahje fysalaččat loavkideaddji oahppi láhttema.

Skuvlalaččaid váttisvuodain veahkeha skuvlla iežas dearvasvuodafuolahus: dearvasvuodadivššár, doavttir, skuvlapsykologa, skuvlakuráhtor sihke eará vejolaš kriisa- ja doarjjaolbmot.

Vuoddearvasvuodafuolahusas árvvoštallo spesiálabuohccedivššu dárbu ja lági-uvvo dárbbu mielde ovddosguvlui. Mánáide ja nuoraide oaivilduvvon veahki-oažžunbáikkít leat ovdamearka dihte nuoraidbáikkít, nuoraidpsykiatria poliklinihkat ja mielladearvasvuodaguovddážiid bearaš- ja nuoraidvuostávdádimat.

Lassediehtu: http://www.edu.fi/yleissivistava_koulutus/hyvinvointi_koulussa/opilas_ja_opiskelijahuolto/erilaiset_ongelma-_ja_kriisitilanteet/mielenterveys

5.1.6 Duhpáhastin ja gárrenávdnasiid geavaheapmi

Duhpáhastin

Duhpáhastin ja dasa laktáseaddji duhpáhastinbiergasiid hálddusdoallan skuvllaid bargobeivviin skuvlabirrasis lea gildojuvvon. Oahppi luohpada duhpáhastinbiergasiid skuvlla háldui ja dat luohpaduvvojit dušše oahppi fuolaheaddjái. Jos oahppi oidno duhpáhastimin skuvlla bargoáigge, sutnje mearriduvvo skuvllas sierra sohppojuvvon ránggáštus, mii merkejuvvo bajás ja áššis almmuhuvvo oahppi fuolaheaddjái. Jos duhpáhastin joatkašuvvá, dahkkojuvvo áššis mánáidsuodjalanalmmuhus.

Gárrenávdnasat

Ohcejoga gielddas lea jagis 2000 válmmaštallon Ohcejoga gieldda nuoraid gárrenávdnasprográmma. Agivuložiid dahjege vuollái 18-jahkásaččaid gárrenávdnasiid geavaheapmái galgá darvánit nu árramuttus go vejolaš gárrenávdnasiid dagahan váddásut hehttehusaid eastadeami várás.

Maid dahkat, go oahpaheaddji dahje skuvlla eará bargovehkii gullevaš navdá oahppi geavahit gárrenávdnasiid?

- Njuolgadamos vuohki čielggadit ášši lea ságastallat dan birra oahppiin. Dávjá goit fuopmášumiide laktása eahpesihkkarisvuohta ja sáhkii váldima eastá ballu gaskavuodaid billašuvvamis.
- Jos oahpaheaddji dovdá iežas eahpesihkkarin áššis, galgá hállat eahpádusastis bargoskihpárii. Jos eanet go okta olmmoš lea fuolas oahppis, sohppojuvvo mo juohkit ovddasvástádusa ášši dikšumis. Dillái galgá darvánit dalán. Maiddái okto iežas eahpádus reahkká ášši darváneapmái.
- Gárrenávdnasiid geavaheamis navdojuvvon oahppi bovdejuvvo veahkkehoavdda, oahpaheaddji dahje skuvladearvasvuodadivššára lusa ságastallat ášši birra. Sii sáhttet doaibmat bargopárran dilis. Oahppái mitaluvvo rahpasit gárrenávdnasiid geavaheami eahpádusas buriid ákkastallamiiguin.
- Oahppi bivdet mitalit váhnemiiddásis skuvllas ovdan boahtán eahpádusain ja vejolaš gárrenávdnasiskkadallamiin dahje gárrenávdnasiid geavaheamis. Oahppái addojuvvo okta jándor áigi mitalit váhnemiiddásis, man manjá skuvllas goittot váldojuvvo oktavuoha váhnemiidda. Váhnemiidda galgá álo almmuhit, go mánná lea eahpiduvvon gárrenávdnasiid geavaheamis, vaikko eahpádus livččii dárbbasmeahtun.
- Jos eahpádus doallá deaivása, galgá váhnemiiguin soahpat joatkkadoaimmain. Váhnemiid sáhttá bovdet ságastallat dili birra oahppifuolahusjovkui, muhto jos soai eaba hálit čielggadit dili stuorra joavkkus, galgá sudnuide fállat ságastallandilálašvuoda geainnanu oahppifuolahusjoavkku ovddasteaddjiin. Oahppifuolahusa bargojoavkkus galgá dalle soahpat olbmo birra, guhte vástida joatkkadoaimmain bearrašiin. Oahppifuolahusa bargojoavkkus čielggaduvvo bearraša veahki/doarjaga dárbu ja eandalit dat, mo nuorra beassá luovus gárrenávdnasiskkadallamis.
- Dán muttus čielggaduvvo vejolaš gárrenávdnastestema dárbu ovttas dearvasvuodaguovddášdoavttiriin.
- Ráddádallamis bearrašiin sohppojuvvo dárbbu mielde joatkkadivššus.
- Gárrenávdnasbolesii váldojuvvo dalán oktavuoha, jos skuvllas lea eahpádus skuvlabirrasis gárrenávdnasiid vuovdimis dahje gaskkusteamis. Áššái darváneapmi lea mearka skuvlla oahppiide, ahte skuvllas ii dohkkehuvvo gárrenávdnasiid geavaheapmi mange hámis.
- Skuvllas lea mánáidsuodjalanlága 40 § meroštallan almmuhangeatnegasvuohta sosiálaeiseválddiide, jos sii fuomášit ahte giinu oahppi lea mánáidsuodjalusa dárbbus. Máná dearvasvuoda riskerejeaddji gárrenávdnasiid geavaheapmi lea áinnas almmuhangeatnegasvuhtii gullevaš ášši.

Lassediehtu: http://www.edu.fi/yleissivistava_koulutus/hyvinvointi_koulussa/oppilas_ja_opiskelijahuolto/erilaiset_ongelma-_ja_kriisiteet/tupakka_alkoholi_ja_huumeet

5.2 Skuvllaid kriisaplána

Kriisaplánain oavvilduvvo dábálaččat **ráhkaneapmi oppa servoša dahje dan lahtuid guoskkaheaddji fáhkkes dahje muđui traumáhtalaš diliide.**

Lihkuhisvuohta, lagaš dahje oahpes olbmo jápmindáhpáhus, iežas sorbmen, veahkaválddálaš dáhpáhus leat kriisadilit, maid nu rávesolbmot go mánátge sáhttet gártat deaivdit. Dákkár váttis dáhpáhusat leat álo garra streassadilit. Oahpaheaddjit leat guovddáš sajis nuoraid kriisadiliid áicamis.

Kriisadiliin mánát ja nuorat dárbbasit álo rávesolbmo doarjaga, dieđu ja oahpisteami, dasgo sis lea vel uhcán eallinvásáhus ja váilevaš koansttat ceavzit váttis diliin.

Riskadiliid fuomášeammi ja doarjaga addin gáibidit aktiivvalášvuoda sihke oahpaheaddjiin ja oahppifuolahusa bargoveagas.

5.2.1 Skuvllaid kriisajoavku

Kriisabargu heive lunddolaččat skuvllaid oahppifuolahusjoavkku bargui. Danin guđege skuvlla kriisajoavkun doaibmá skuvlla oahppifuolahusjoavku. Skuvllaid rektor dahje veahkkehoavda doaibmá kriisajoavkku jodiheaddjin. Dárbbu mielde kriisajoavku dievasmahtto gieldda kriisabargojoavkkuin.

Skuvlla kriisajoavkku bargun lea

- merket bajás joavkku siskkáldas bargujuogu ja vásttujuogu
- čielggadit kriisadiliin dehálaš oktasašbargobeliid
- oahpásmahttit skuvlla bargoveaga ordnemiin skuvlema ja skáhppomiin girjjálašvuoda
- diedihit plána birra oahppiide dahje studeanttaide, váhnemiidda sihke oktasašbargoguimmiide
- organiseret doaimma kriisadiliin
- fuolahit dalán psyhkalaš doarjaga dárbbus sihke vejolaš joatkkadoaimmain
- árvoštallat kriisadiliin ollašuttton doaimmaid ja dahkat kriisaplánii dárbbaslaš nuppástusaid
- doallat kriisaplána áiggedásis (beaivdit oktavuodadieđuin dahje skuvlla diliin dáhpáhuvvan nuppástusaid)
- doalahit kriisaválmmašvuoda oahpásmahttimiin odđa bargiid kriisaplánii sihke ordnemiin oppa bargovehkii jahkásaččat dasa laktáseaddji dieđiheami ja skuvlema.

5.2.2 Kriisaplánii oahpásmahttin

Skuvlla kriisaválmmašvuohta gáibida oppa skuvlla bargoveaga oahpásmahttima. Skuvlla buot bargiin galget leat válmmašvuodat doaibmat kriisadilis, dasgo gii beare sáhtta deaivdit dan vuosttasin. Maiddái oahppiin ja studeanttain galget leat válmmašvuodat doaibmat sierralágan heahstediliin, nugo lihkuhisvuohta, dollabuollin, suonjardánvárra ded. Kriisaplánii oahpásmahttin dáhpáhuvvá oahpaheaičoahkkimiin, skuvlen- dahje ságastallandilálašvuodain jna.

Oahpaheaddjiin lea guovddáš rolla oahppiid dahje studeanttaid ceavzima doarjumis, dasgo sii deaivdit oahppiid measta beaivválaččat. Danin sis galggašedje leat válmmašvuodat deaivdit kriisadiliid dalán ja addit psyhkalaš doarjaga. Oahpaheaddjit sáhttet goit dárbbasit oahppifuolahusa bargoveaga ja/dahje eará spesiálabargiid veahki oahppiid dahje studeanttaid morraša dahje šohka deaivideamis ja gieda-hallamis.

5.2.3 Oktasašbargoguoimmit kriisadiliin

Kriisadiliin galgá doaibmat johtilit, danin **heahtenummir** ja oktasašbargoguoimmit galggašedje leat dieđus ovdal go miige dáhpáhuvvá. Skuvlla guđege oahpaheaddjái ja veahkkebargái addojuvvojit skuvlla **kriisajoavkku oktavuodadieđut** sihke eará dárbbášlaš telefonnummirat. Kriisadiliin dehálaš veahkeheaddjit leat ee. boles, buollin- ja gádjundoaibma, dearvasvuodaguovddáš, mánáidsuodjalus, gieldda kriisajoavku, Anára gieldda bajásgeassin- ja bearašrávvehat, sosiáladoaibma ja searvegoddi.

Ámmátveahkeheaddjit rávvejit, mo ságastallat mánáiguin ja nuoraiguin ja mo doarjut sin ceavzima. Dárbbu mielde skuvla sáhtta bivdit veahki ovdamearkka dihte gieldda kriisajoavkkus dahje dearvasvuodaguovddášis.

5.2.4 Kriisaválmmašvuoda doalaheapmi

Kriisaplána beaividuvvo ja mannojuvvo čada bargoveagain jahkásaččat, skuvlajagi álggus. Skuvllas berre ordnet jahkásaččat buollin- ja gádjunhárjehusaid, maidda oassálastet sihke bargit ja oahppit. Dáid diliin sáhtta hárjehallat sihke fysalaš ja psyhkalaš vuosttasveahki addima. Lassin psyhkalaš doarjaga addima válmmašvuodaid sáhtta lasihit ovdamearkka dihte dearvasvuodadieđu oahpahussii.

Kriisaplána lea árgabeaivvi bargoneavvu, mii eallá ja ovdána áiggi mielde. Oktavuodadieđut beaividuvvojit jeavddalaš gaskkain ja doaibmarávvagat rievdaduvvojit ja buoriduvvojit go hárjánupmi čoggo. Skuvllaid vásáhusaid mielde iešguđetlágan kriisadiliid mielde doaibmarávvagat šaddet konkrehtalažžan ja čielggasmuvvet. Plána dievasmahtto, jos bohtet áitagat, maidda eai ovdal leat máhttán ráhkkanit.

5.2.5 Almmolaš doaibmaprinsihpat kriisadiliin

Guovddáš vástuolmmoš kriisadiliin lea skuvlla doaimma jodiheaddji rektor dahje veahkkehoavda, guhte organisere doaimma kriisadilis. Skuvlla njunnožis lea dieđihanvástu media ja eará oassebeliid oktavuodaváldimiidda.

Kriisadiliin vuosttas doaibmavástu lea rávesolbmos, guhte lea vuosttasin mielde dáhpáhusas. Olmmoš, guhte **lea ožžon dieđu dáhpáhuvván áššis, dieđiha das rektorii**.

1. Rektor dahje veahkkehoavda čielggada

- gean ášši guoská
- mii lea dáhpáhuvván ja gos
- mo buot dáhpáhuvai ja mii dáhpáhusas lea dieđus.

2. Rektor dahje veahkkehoavda bovde dárbbu mielde kriisajoavkku veahkin. Álgomuttu maŋŋá lea dehálaš, ahte skuvlla kriisajoavku čoahkkana soahpat doarjja-doaimmain: mo skuvllas galgá doaibmat, vai sihkkarasto psyhkalaš doarjja dalán ja mo ášši birra dieđihuvvo ruovttuide.

3. Oahpaheaddjiide ja eará skuvlla bargovehkii dieđihuvvo dáhpáhusa birra. Oahpaheaddjit ožžot rávvagiid ášši giedahallamis luohkáin – šláddariid eastadeapmi, rivttes dieđuid juohkin.

Danin go dili sáhtta vuosttasin deaividit maiddá oahppi dahje studeanta, sin lea buorre diehtit, gos skuvllas oažžu veahki. Dieđiheapmi ruovttuide gáibida dan, ahte skuvllas leat buot fuolaheaddjiid oktavuodadieđut.

Buot dieđiheapmi skuvlla olggobeallái dáhpáhuvvá eanaš rektora dahje veahkkehoavdda bokte. Doaimmaheaddjiid ii galgga luoitit skuvllii dahje dan birrasii jearahalat oahppiid, studeanttaid dahje bargiid, dasgo dat dušše ovddežis lasiha sin šohka. Jos gažaldagas lea váttis veahkaválddalaš dilli dahje dan áitta, dieđiheamis vástida bolesvirgeopmahaš.

Kriisadiliid dikšumis sáhtttá earuhit doarjjadoaimmaid dalán ja joatkkadoaimmaid. Dalán addojuvvon doarjaga lassin kriisajoavku galgá árvoštallat, dárbbasuvvojitgo maŋŋá vel doarjjadoaimmat, man guhká ja geaidda dat gusket.

Guovddáš gažaldat doarjjadoaimmaid plánemis lea, geaid buohkaid dáhpáhus guoskkaha ja geat leat doarjaga dárbbus. Oahppi jápmin guoskkaha váhnemiid lassin ustibiid, luohkkáskihpáriid ja oahpaheaddjiid, muhto maiddái eará oahppiid ja bargoveaga. Danin ášši lea buorre giedahallat sihke oppa skuvllain ja oahppi lagašolbmuiguin. Váttis dáhpáhusat sáhttet guoskkahit viidasutge servoša, goas ferte guorahallat oktasašbarggu lagašskuvllaiguin dahje diedihangaskaomiiguin.

Doaimmamáallet sierra kriisadiliin

1. Lihkuhisvuohta skuvllas

- riŋge ambulánsa / eará rávesolbmuid veahkin
- álggat vuosttasveahki
- diehtu dearvasvuođadivššárii dahje dearvasvuođaguovddáži
- diehtu rektorii dahje veahkkehovdii / diehtu kriisajovkui/ diehtu bargovehkii
- oahppit eret lihkuhisvuođabáikkis
- čalmmeoaidnovihtanat sierra, sis adnojuvvo erenomáš fuolla
- almmuhus fuolaheaddjiide nu johtilit go vejolaš
- ášši giedahallan luohkás
- diehtu ruovttuide ášši birra čálalaččat
- eanemus suorganan oahppit ruoktot dušše ollesolbmo fáro
- ášši maŋnegiedahallan bargoveagain
- ášši maŋnegiedahallan luohkás (ságastallan luohkás)
- oahppiid čuovvun
- skuvlabárttis dahkkojuvvo bártealmmuhus oadjosearvi várás
- skuvlla veahkkehoavda dahje ollesolmmoš, guhte leamašan dilis mielde, čállá muittuhančállaga dáhpáhusain.

2. Oahppi jápmin

- oahppi jápminis almuha bearrašii báhppa, boles dahje buohcceviessu
- dieđu ožžon oahpaheaddji dieđiha veahkkehovdii
- veahkkehoavda dieđiha oahpaheaddjiide
- luohkáoahpaheaddji ráđđádallá kriisajoavkkuin gii lea bearraša kontáktaolmmoš
- bearraša sávaldagaid ruovttuide dieđiheamis galgá čuovvut
- ságastallan luohkáiin oahppiid ahkedási mielde (dovduid čájeheamis veahkin omd. sárgun, lávlun)
- muitin
- leavga
- jaskes boddu (oahppi govva, ginttal, vejolaččat morašmusihkka)
- sohppojuvvo bearrašiin morašváidalanfitnamis ruktui ja oassálastimis hávdá-
dusaide
- oahppiid čuovvun vejolaš olggobeale veahki dárbbu geažil
- bargovehkii vejolašvuohta maŋnegiedahallamii.

3. Oahpaheaddji dahje skuvlla eará bargovehkii gullevaš olbmo jápmin

- veahkkehoavda dieđiha bargovehkii/luohkkái oktasaččat sáles
- kriisajoavku skáhppo dárbbu mielde olggobeale veahki
- maŋnegiedahallan bargovehkii
- ságastallamat luohkáiin
- muitin
- leavga
- jaskes boddu
- hávdádušat
- oahppiid čuovvun.

4. Oahppi lagašolbmo jápmin

- diehtu veahkkehovdii, guhte dieđiha kriisajovkui
- diehtu oahppi oahpaheaddjiide
- ruovttus lohpi muitalit ášši birra eará luohkkái
- oasiváldin oahppi morrašii omd. koarttain, sárgosiiguin
- oahpaheaddji válmmaštallá oahppiid vuostávdit gažaldatvuloš oahppi go son

boahdá skuvllii

- oahppái ságastallanvejolašvuoha
- oahppi čuovvun.

5. Iežassorbmemma áitta

- hála oahppiin
- ale guode okto
- mital ahte sáhtát guorahallat ovttas váttisvuoda, ale geahččal čoavdit dan; guldal, ale badjelgeahča dahje dubme
- váttisvuoda, man geažil oahppi lea gárvis sorbmet iežasa, ii sáhte seammás čoavdit
- váldde oktavuoda ruktui ja dárbbu mielde vuosttasveahkkái, mii árvoštallá oahppi akuhta veahki dárbbu
- oahppifuolahusjoavku doaibmat.

6. Iežassorbmen

Guoskkaha álo oppa skuvlaservoša. Ruovttuin galgá soahpat, mo doibmojuvvo. Manjegiedahallan hui dehálaš, dasgo iežassorbmen sáhtta dagahit omd. garra sivalašvuoda.

- diehtu veahkkehovdii, guhte dieđiha skuvlla bargovehkii ja kriisajovkui
- diehtu oahppiide: bearrašis lohpi mitalit duohtaáššiid, vai šláddariid sáhtášii eastit
- dieđáhus vejolaš reakšuvnnain goit iežas luohká ruovttuide
- manjegiedahallan bargovehkii
- sierradoarjja ja čuovvun čalbmeoainnovihtaniidda ja lagamus ustibiidda
- ságastallamat luohkain
- oahppiid čuovvun
- muitin skuvllas ja luohkás.

7. Váttis buozalmas

- soaba fuolaheaddjiin, mii mitaluvvo oahppiide
- oahppi iežas oaivila galgá gudnejahttit
- geahččaluvo oážžut lohpi mitalit luohká oahppiide ja eará bargovehkii
- manjegiedahallan buohcciin, su ustibiiguin ja luohkain
- doaibmarávvagat dohppehallamiid várás
- mánáid doaimmalašvuoda ja árkkálmastinvuoda jodiheapmi buohcci buorrin
- oahppiid čuovvun.

8. Lihkuhisvuoha dahje dan áitta skuvlla olggobealde

- veahkkehoavda váldá čielgasa mii buohkanassii lea dáhpáhuvan
- dieđiha eará bargovehkii
- ságastallan luohkain
- diehtu dáhpáhusa birra ja vejolaš reakšuvnnain ruktui.

9. Veahkaválddalaš dilli skuvllas

Veahkaválddalaš oahppi deaivideapmi

- Doaimma – ale jorgal eret dilis.
- Ávžžut heaitit veahkaválddalaš láhttema.
- Eastte veahkaválddi joatkašuvvan. Oza vejolašvuodaid mielde veahki skuvlla eará bargiin.
- Bivdde dearvasvuodadivššára árvoštallat váttuid. Ale bala bivdit bolesa báikki ala tel. 112.
- Dieđit oahpaheaddjái ja veahkkehovdii.
- Dárbbu mielde veahkkehoavda čohkke kriisa-/oahppifuolahusjoavkku, mii ordne kriisaveahki.
- Váldde oktavuoda oahppi fuolaheaddjiide ja bivdde ahte soai viežžaba oahppi.
- Dárbbu mielde fuolat oahppi eret luohkás. Fuolat maiddá bearráigeahčus. Jos oahppi ii gáro vuolgit, bivdde báikki ala nuppi rávesolbmo.
- Dárbbu mielde veahkkehoavda váldá oahppis skuvlavázzinvuoigatvuoda eret loahppabeaivái dahje rektor guhkit áigái.
- Rávesolmmoš, guhte leamašan mielde dilis, čállá muittuhančállaga dáhpáhusain.

Veahkaválddálaš rávesolmmoš skuvllas

- Suodjal oahppiid ovdamearkka dihte lohkkademiin uvssa dahje lágidemiin sin dorvolaš báikái.
- Diedit veahkkehovdii, guhte diediha earáide skuvllas.
- Oktavuohta bolesii.

Kriisa giedahallan ja manjedikšun skuvllas

Skuvlla kriisajoavku galgá soahpat doarjjadoaimmain: mo skuvllas fállujuvo dalán psykalaš doarjja, mo áššis diedihuvvo ruovttuide ja mo ruovttuid sáhtá doarjut ášši giedahallamis. Kriisajoavku sáhtá rávvet skuvlla rávesolbmuid deaividit mánáid jurdagiid ja dovduid dáhpáhusa birra sihke roahkasmahttit oahpaheaddjiid giedahallat luohkán dan mii lea dáhpáhuvan. Doaimavugiin lea buorre maiddá mitalit oahppiide ja fuolahit das, ahte oahppit ja váhnemat dihtet, mo skuvllas lagašbeivviin doibmojuvo, mii oahppiin vurdojuvo skuvlabarggu ektui ja makkár doarjja lea fállun.

Skuvllas galgá čielggadit, sáhttetgo skuvladearvasvuodadivššárat, psykiátralaš buohccedivššár dahje omd. searvegoddi fállat oahppiide ráfálaš ságastanbottu okto dahje joavkkus. Maiddá skuvlla rávesolbmuid gaskasaš guorahallamii galgá várreret áiggi. Lea buorre leat oktavuodas bargodearvasvuodafuolahussii ja kártet dan válmmašvuoda doarjut skuvlla bargoveaga.

Gánnáha maiddá čielggadit, leago geasnu vásttolaš rávesolbmos dakkár eallindilli, ahte son ii iežas persovnnalaš kriisa geažil sáhte oassálastit dievaslaččat gáibideaddji dili dikšumii oahppiiguin. Dalle galgá soahpat bargujuogus.

Jos oahppiid váhnemat váillahit lassediedu, sáhtá ordnet váhnemiideahkeda. Oahpifuolahusa bargoveahka sáhtá oassálastit dasa.

Mánngat oahpaheaddjit, oahppit ja ruovttut ožžot dieduset skuvllas dáhpáhuvan kriisa birra media bokte. Media goittot mitala dušše iežas dulkojumi das, mii lea dáhpáhuvan ja manin buot dáhpáhuvai.

- Oahpaheaddjit plánejit, mo odđasat kriisa birra ja ieš ášši giedahallojit skuvllas. Dahkkojuvo bargujuohku sierra ávdnasiid gaskkas. Ášši birra hállojuvo ja čállojuvo mánga vahku, ja dasa máhccojuvo vel guhkes áiggi manjáge. Media viehka sihkkarit buktá odđa perspektiivvaid áššái vel guhká.
- Oahppiide lea dehálaš fállat skuvllas vejolašvuoda mitalit jurdagiiddiset ja vásáhusaideaset birra, hállat das, mii lea balddehahti dahje váivvida. Mánngain ruovttuin hállojuvo áššiid birra ovtas, muhto skuvlla bargun lea erenomážit álkidahttit daid oahppiid eallima, geain ii ruovttus leat ságastallanvejolašvuotta ollesolbmuin. Dat nuorat, geat leat gergosat hállat, roahkasmahttet dorvolaš joavkkus earáidge mitalit jurdagiiddiset birra.
- Ovdal oahppiiguin hálešteami oahpaheaddjit sáhtášedje nannet iežaset juohkimiin eará rávesolbmuiguin dieđuideaset, dovdamušaideaset, vásáhusaideaset ja baluideaset.
- Maid jurdagiid ja dovdamušaid dáhpáhusat leat oahppiin bohciidahtán? Oahppit sáhttet mitalit, makkár ságastallamiid leat čađahan ruovttus ja ustibiiguin.
- Miela váivvideaddji gažaldagaid sáhtá čohkket namaheametge. Daidda sáhtá ohcat ovtas vástádusaid.

Eará sajis dáhpáhuvan kriisa giedahallan

Iešgudetlágan eará sajis dáhpáhuvan lihkuhisvuodat, bárttit ja eará fáhkkes kriisat sáhttet dagahit reakšuvnnaid viidásabbotge. Danin lea buorre ahte fáttá sáhtá dárbbu mielde giedahallat skuvllain. Vulobealde leat omd. kriisapsykologa Eija Palosaari ságastallanfáttat skuvlaluohkkái. Rávesolmmoš ii dárbbas leat viissis iige máhttit vástidit buot gažaldagaide. Reahkká ahte rávesolmmoš lea dorvolaš, duostá čájehit iežas dovduid ja seammás lasihit luohttámuša dasa, ahte dákkár dovduiguin maid ceavzá.

Ságastallanfáttát skuvlaluohkkái fáhkkes kriisa maŋŋá

Lea dehálaš ahte skuvlla ja ruovttu rávesolbmot leat gárvásat ságastallat mánáiguin ja nuoraiguin easkka dáhpáhuvván váttis áššis. Ságastallanbottut eai dárbbas bistit guhká. Ságastallama guovddáš vuoigná lea dás-ja-dál.

- *Mii duodaid lea dáhpáhuvván*
Sihkkarastojuvvojit duohtaáššit justa dan bottus.
- *Mo bohtet diehtit*
Gos ledjet, maid ledjet dahkamin justa dalle.
- *Maid jurddašit*
Mannojuvvojit čađa jurdagat dáhpáhusa/dieđu oažžuma bottus.
- *Maid dovdet*
Dovddut sáhttet bohciidit easkka maŋŋáge. Dávjá lea vuos dušše imaštupmi ja šohkka, dahje dovddut váilot ollásit.
- *Naba mo gorut reagere*
Gorudis sáhttet dáhpáhuvvat nuppástusat (gealdašuvvan, bákčasat, leabuhisvuohta..) fuomáškeahhtá – dat máhccet ovddežii.
- *Mo sáhtta veahkehit iežasa/nuppi ovddosguvlui*
Hállan, muittašeapmi, árga, lihcadeapmi...
- *Mii skuvlabeaivvi maŋŋá dáhpáhuvvá*
Diedihuvvo ruktui ahte ášši lea giedahallon skuvllas ja roahkasmahttojuvvo háleštit maiddá ruovttus.